

איל קונטאקט

אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

8

ביטאון מרכז משה דוד גאון לתרבות הלאדינו ✦ כסלו תשע"ב

באוניברסיטה העברית בירושלים. תמכנו בשני מושבים שהוקדשו למורשת הלאדינו. נציגי מרכז גאון ייצגו השנה את המרכז בשני כנסים שנערכו בחו"ל. האחד בווינה והשני במדריד.

יום עיון - כמו בכל שנה, ערכנו במשותף עם הרשות הלאומית לתרבות הלאדינו יום עיון שהוקדש הפעם לנושא "מורשת הלאדינו בעולם המדיה". מטרתו הייתה לספק מידע לקהל לגבי נגישות למאגרים של חומרים בלאדינו.

מפגשי עיון וערבי השקה - ערכנו השנה שני ארועים. האחד לכבוד ספר הבישול של מתילדה כהן-סראנו והשני לכבוד כרך ד' של כתב העת שלנו, איל פריזינטי.

ג. מענקים ופרסים

פרופ' תמר אלכסנדר וד"ר אליעזר פאפו זכו במענק מחקר יוקרתי על בסיס תחרותי מטעם הקרן הלאומית למדע.

נתיב ההוראה

א. קורסים - השנה קיימנו שישה קורסים להוראת שפת הלאדינו, ספרותה ותרבותה. עלות הקורס על מדרש מעם לועז מאת הרב חיים יצחק שאקי, נתרמה ע"י נחמה שאקי, אלמנתו של אבנר שאקי ז"ל.

ב. מלגות ופרסים לתלמידים - השנה זכו שתי תלמידות דוקטוראט בפרסי הצטיינות מטעם מרכז גאון. האחת מאוניברסיטת

הנתיב המחקרי

א. ספרים

איל פריזינטי ה' - זה עתה יצא לאור הכרך החמישי של כתב העת האקדמי של מרכז גאון "איל פריזינטי" - מחקרים בתרבות יהודי ספרד. כרך זה מביא מאמרים בנושא "מגיה ורפואה עממית". חלק מהמאמרים הם הרחבה ועיבוד של הרצאות שנישאו בכנס שערכנו בדוברובניק עם המרכז ללימודים ים תיכוניים של אוניברסיטת זגרב והמרכז לחקר התרבות היהודית-ספרדית העות'מאנית והטורקית באיסטנבול.

ב. כנסים, ימי עיון וערבי השקה

כנסים - השנה ערכנו שני כנסים גדולים. כנס בינלאומי בבלגרד בשיתוף עם הפקולטה לפילוסופיה באוניברסיטת בלגרד. נושא הכנס: "תרבות משותפת וזהויות נפרדות - נוצרים, יהודים ומוסלמים בבלקן העות'מאני במאות ט"ו-כ"ו". בכנס השתתפו 30 מרצים מאחת עשרה ארצות (ישראל, סרביה, בוסניה והרצגובינה, סלובניה, יוון, תורכיה, בולגריה, ספרד, הונגריה, אוסטריה וגרמניה). מרכז גאון ארגן משלחת של אחד-עשר מרצים. זהו כנס אקדמי שנועד לחוקרים ולסטודנטים. הכנס השני נערך בירושלים במסגרת מפעל חדש שאנו מכנים "ימי גאון ספרד" ופנינו אל קהילת שוחרי הלאדינו. כנס זה נערך לרגל 25 שנה לכינון היחסים הדיפלומטיים בין ישראל וספרד. היות והוא נערך סמוך לחנוכה, היה זה גם הנושא המרכזי של הכנס.

מרכז גאון השתתף ותמך בכנס של אגודת ההיספניסטים בישראל שנערך

דבר המערכת

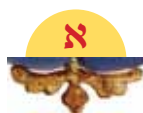
השנה מלאו 25 שנה לכינון היחסים הדיפלומטיים בין ישראל לספרד. אירועים רבים נערכו בספרד ובישראל לציון מועד זה. אנו הקדשנו לכך כנס משלנו שנערך בירושלים. השנה חגג יצחק נבון, הנשיא החמישי של מדינת ישראל, יו"ר הרשות הלאומית לתרבות הלאדינו ונשיא הכבוד של מרכז גאון תשעים שנה. אנו מאחלים לו המשך אריכות ימים, בריאות ופוריות במפעליו.

נציין שלושה מפעלים חשובים השנה: (א) הכנס הבינלאומי בבלגרד. (ב) ייסוד מפעל חדש: "ימי גאון ספרד" במסגרתו ערכנו את הכנס בירושלים; הדגש במפעל זה הוא על הקשר עם הקהילה, שהוא חשוב לנו בפרט ולאוניברסיטת בן-גוריון בכלל, הרואה בקשרים אלו את אחד מייעודיה. (ג) בביתו של יהורם גאון נערכה פגישה עם תורמים פוטנציאליים שהניבה פירות. תקוותנו הגדולה היא להרחיב את מעגל התורמים כדי שהמרכז יוכל להמשיך לפעול גם בשנים הבאות.

השנה נפרדנו מאהרן כהן ז"ל, מנכ"ל הרשות הלאומית לתרבות הלאדינו ואיש רב פעלים בקידום תרבות הלאדינו. זוהי אבידה לכל עולם הלאדינו. אנו שולחים תנחומים למשפחה. יהי זכרו ברוך.

המשכנו לפעול בחמשת הנתיבים שהצבנו לעצמנו:

עיצוב גרפי: ספי עיצוב גרפי
עריכת לשון: נילי גרבר

מחקר

ספרים

ספרים בהוצאת המרכז

איל פריזינטי ה': מחקרים בתרבות יהודי ספרד "מגיה ורפואה עממית" בעריכת: תמר אלכסנדר, יעקב בן-טולילה ואליעזר פאפו

הכרך הנוכחי של **איל פריזינטי** יוצא לאור בשיתוף עם המרכז ללימודים יס'תיכוניים של אוניברסיטת זגרב בראשות **פרופ' איבנה בורג'ליז**, ועם המרכז לחקר התרבות היהודית-ספרדית העות'מאנית והטורקית באיסטנבול, בראשות **קארן גרשון סרהון**. הכרך מוקדש למאמרים המבוססים על מקצת ההרצאות שנישאו בכנס הנושא אותו שם, שנערך בדוברובניק בשיתוף אותם שלושה מרכזים, בקיץ 2010. בכרך מופיעים 12 מאמרים ושתי סקירות מקיפות. חמישה מאמרים בעברית, חמישה באנגלית, מאמר אחד בספרדית ומאמר אחד בצרפתית. כמקובל בכתב העת שלנו, חילקנו את הכרך לשלושה מדורים על פי התכנים הדיסציפלינאריים של המאמרים: היסטוריה וחברה; ספרות; תרבות חומרית. סדר המאמרים נקבע על פי הסדר הכרונולוגי של נושאים.

החלק העברי נפתח בסקירה מקיפה מאת **ד"ר יובל הררי**, מאוניברסיטת בן-גוריון, הפורסת את חקר המגיה היהודית מראשית המחקר ועד ימינו. הסקירה עומדת על נושאים, תקופות וגישות מחקריות שונות.

ב**מדור היסטוריה וחברה** מופיע מאמרה של **פרופ' עליזה מיוחס ג'יניאו** מאוניברסיטת תל אביב, הן ברופאים יהודים ועיסוקם ברפואה כחלק מהמאבק ההיסטורי של היהדות בנצרות על פי אלונסו דה אספינה,

לשמיעת הרצאות בלאדינו. בנוסף לכך ערכנו שני אירועים מיוחדים: מסיבת סיום השנה בט"ו באב, שהוקדשה לתפישת האהבה בתרבות הלאדינו וכנס חנוכה בירושלים במסגרת "ימי גאון ספרד".

נתיב קשרי ציבור

א. איל קונטאקטו - כבכל שנה יוצא לאור בטאון המרכז "איל קונטאקטו", המדווח לקהל שוחרי הלאדינו על פעילות המרכז בשנה החולפת. זהו ביטאון דו לשוני: עברית ולאדינו.

ב. אורחים - השנה אירחנו בשיתוף עם המחלקה לספרות עברית את פרופ' מריה חוסה קאנו מן המחלקה ללימודי עברית באוניברסיטת גרנדה. פרופ' קאנו, העוסקת בשירה העברית בספרד בימה"ב ובתרבות הלאדינו, שהתה עימנו שלושה חודשים. בנוסף לכך, אירחנו ליום אחד את ד"ר חוסה אלברטו רודריגו דה סילבה טאבים, מהמכון לחקר הטורפיים בפורטוגל, את ויקטוריה אורטגה, הנספחת התרבותית של שגרירות ספרד בישראל, ואת חוליו מרטינו מסנזה, מנהל מכון סרוונטס בישראל.

ג. נסיכי אסטוריאס מבקרים בישראל - פרופ' תמר אלכסנדר ויהורם גאון הוזמנו להשתתף בארוחת ערב שערך נשיא המדינה שמעון פרס בירושלים לכבוד ביקורם של נסיכי אסטוריאס, יורשי הכתר הספרדיים, בישראל.

ד. אתר המרשתת (אינטרנט) והפייסבוק של מרכז גאון - הנכם מוזמנים לבקר באתרים ולהתעדכן בנעשה במרכז גאון. כתובת האתר מופיעה במשבצת פרטי המרכז בגיליון זה.

ה. הדים - נשמח לשמור אתכם, ידידי מרכז גאון ושוחריו, על קשר רצוף. אנא, כתבו לנו. מכתביכם יתפרסמו במדור הדים של ביטאון זה. אנו מעוניינים בתגובות על פעילויותינו, בהצעות וביזמות.

בברכה, העורכים: **תמר אלכסנדר, יעקב בן-טולילה, אליעזר פאפו**

תל-אביב והשנייה מהאוניברסיטה העברית. פרס אחד נתרם באופן אישי ע"י רחל גאון לזכר אישה בנימין (בני) גאון ז"ל. הפרס השני נתרם ע"י קרן יהל ע"ש יהודה ליאון רקנאטי לזכר נסים גומל ז"ל.

בהמלצת מרכז גאון קיבלו השנה תשעה תלמידים מאוניברסיטת בן-גוריון מלגות לימודים מטעם הרשות הלאומית לתרבות הלאדינו והפדרציה הספרדית בישראל. הזוכים הם דוקטורנטית אחת, מסטרנטית אחת והשאר תלמידי תואר ראשון.

ג. הוראה בחו"ל - כמו בכל שנה, ד"ר אליעזר פאפו לימד קורס מרוכז באוניברסיטת בלגרד על ספרות עברית וספרות יהודיות.

נתיב תרבות ואמנות

א. ההתכנסות השנתית של שוחרי מרכז גאון - בשנת תשע"א הוקדשה ההתכנסות לנושא "ירושלים של לאדינו". במרכז הערב עמדו דבריו של יצחק נבון, שסיפר על שכונות בירושלים. יהורם גאון קרא סיפור מפרי עטו. לאחר מכן נערך טקס חלוקת הפרסים. נכחו למעלה מ-400 איש.

ב. ערבי מוזיקה ושירה - מרכז גאון תמך במופע של הזמרת והפייטנית זיוה עטר, שהוקדש ל"שירת החכיתיה". הזמרים אהרון פררה ושולי נתן הופיעו - האחד במסגרת ערב השקה והשנייה במסגרת יום העיון. מקהלת "צלילי הלאדינו" הופיעה במסגרת ערב ההתכנסות השנתית.

ג. המחזה "חשק" - מרכז גאון תמך בהעלאת המחזה "חשק" בביצוע תיאטרון "בין השורות" של הלל באוניברסיטת בן-גוריון. סיפור המסגרת של המחזה עוסק בתרבות הלאדינו.

ד. פגישת תורמים - נערכה בביתו של יהורם גאון, שגם הופיע במחרוזת שירי לאדינו. הפגישה כבר נשאה פירות ראשונים.

ה. חגיגה ליצחק נבון - במלאות לו תשעים שנה נערכה ע"י האקדמיה למוסיקה והרשות הלאומית לתרבות הלאדינו.

הנתיב הקהילתי

קבוצת המשתתפים בסלון גאון (כ-80 איש) המשיכה להיפגש מדי חודש בחודשו

שער כתבהעת איל פריזינטי ה' / La kacha de El Prezente 5

מחבר הספר "מצודת האמונה" (קסטיליה 1458-1464).

במדור לספרות שלושה מאמרים. ד"ר חביבה ישי מאוניברסיטת בן-גוריון, דנה בתפיסת השיר העברי בימי הביניים בספרד כסוג של תרפיה המסייעת להירפא ממחלות. עם רחל סבע-יוסף מאוניברסיטת בן-גוריון, אנו עוברים לסיפורי גירוש רוחות כפי שהם מתוארים בספרו של אליהו הכהן האיתמרי הבוחן את מצבה של הקהילה היהודית-ספרדית בת התקופה, בעיקר מן היבט הכלכלי. ד"ר אלי שי מירושלים משווה את היחס למגיה על פי שני מחברים יהודים-ספרדים הכותבים בסוגות שונות: תיאורים של מטפלים וטיפולים מגיים בירושלים של ראשית המאה הכ' על פי הספרות האתנוגרפית של יעקב יהושע, לעומת היחס המורכב למגיה ביצירותיו של הבן, אברהם יהושע (בעיקר מר מאני).

את החלק העברי חותם מאמרה של ד"ר נעמה וילו'ני, העוסק בתרבות חומרית. היא מנתחת תיאורי כבילה וקשירה בקערות השבעה יהודיות מבבל.

החלק הלוועזי נפתח בסקירה של חקר המגיה היהודית-ספרדית מאת פרופ' תמר אלכסנדר וד"ר אליעזר פאפו מאוניברסיטת בן-גוריון. הסקירה מתמקדת רק בתחום התרבות היהודית-ספרדית ומשלימה את הסקירה של

ד"ר הררי שעוסקת בחקר המגיה בכלל. הסקירה דנה בנושאים שונים כמו עין הרע, רוחות, שדים ודיבוקים, לחשים, סגולות וקמעות. כמו כן היא עוסקת בגישות שונות לניתוח נושאים אלו במשך עשרות השנים האחרונות.

במדור היסטוריה וחברה - שלושה מאמרים. ד"ר מריצ'ל בלאסקו מאוניברסיטת ברצלונה בספרד, מנתחת מגיה רפואית ורפואה מגית על פי כתבי יד עבריים מימי הביניים בספרד. ד"ר חוסה אלברטו רודריגז דה-היסילבה טאבים מהמכון לחקר האזורים הטרופיים בפורטוגל, עוסק ברופאים יהודים בפורטוגל במאות ה"ז-י"ז שהואשמו בשימוש באמצעים מגיים ובהריגת נוצרים. פרופ' ז'ראר נהון מאוניברסיטת הסורבון בפריז, מתמקד בספר "נשמת חיים" למנשה בן-ישראל (1651). הוא מבקש להצביע על זיקתו החזקה של מנשה בן ישראל לקבלה הלוריאנית ועל התפוצה של חיבורים קבליים מצפת בקרב הקהילה הפורטוגלית באמסטרדם. כמו כן הוא מצביע על הזיקה של ספרו של מנשה בן ישראל "נשמת חיים" לתרבות הבארוק, שנוכחותה הורגשה היטב בסביבה ההולנדית.

המדור לספרות נפתח במאמרו של ד"ר פיטר לנד מאוניברסיטת בן-גוריון בנגב הבוחן את 'ספר התפוח', (Libro de pomo) לאור ההתקבלות שלו בעריכותיו ובתרגומיו השונים. זהו חיבור פסיכודר-אפיגרפי המציע פתרון לסתירה בין אריסטו והמדע החילוני לבין האמונה בנצחיות הנפש. הספר תורגם לעברית בעידן הוויכוח על האריסטוטליות בקהילות היהודיות. הנוסח העברי תורגם בצפון ספרד לקטלונית. פרופ' יצחק בן מרדכי מאוניברסיטת בן-גוריון, מנתח את הכוח המגי והכוח המרפא שמייחס הגיבור קטוע היד בנובלה "והזעם עוד לא נדם" מאת אהרן אפלפלד, לגדם שלו. ד"ר רות ואופמן וד"ר רחל בן-כנען מאוניברסיטת חיפה עוסקות בסוג אחר של ספרות, הספרות העממית שבעל פה. הן דנות בגיבורות של מעשיות שהוטלה עליהן קללה מגית, אך נרפאו בכוח השתיקה. הניתוח מתמקד בהשוואה בין שתי מעשיות: האחת מאת האחים גרים והשנייה נוסח יהודי-ספרדי של סיפור מקביל.

חותם את החלק הזה מאמרו של ווק דאוטוביץ' מאוניברסיטת בלגרד בסרביה, המנתח את אוסף הקמעות המוצג במוזיאון היהודי בבלגרד.

כרך זה מציג מחקרים עדכניים ומעמיקים של היבטים שונים בחקר המגיה בתרבות היהודית, בספרות העברית ובתרבות היהודית-ספרדית. חקר המגיה היהודית זכה רק בשנים האחרונות לתשומת לב מחקרית ועבר מאחורי הקלעים לקדמת הבמה, מגישה אפולוגטית לדיון של ממש בתופעות עצמן. חקר המגיה היהודית-ספרדית הוא עדיין נושא מוזנח למדי. מבחינה זו אנו רואים בכרך הנוכחי תרומה חשובה לקידום חקר המגיה ולהבנת מקומה בתרבות היהודית.

תודתנו נתונה בראש ובראשונה לקוראים המעריכים שהקדישו מזמנם ובחנו בהתעמקות ובתשומת לב את המאמרים שקיבלנו; לעורכים הלשוניים: נילי גרבר, יצחק רקנטי (עברית); פרן זקבך (אנגלית); אורנה סטוליאר (ספרדית) וחיה אדם (צרפתית).

תודה לכנרת מזרחי, הרכות המנהלית של מרכז גאון, שריכזה את עבודת המערכת ולספי סיני, שעיצבה את הכרך וקבעה את חזונו הנאה.

כנסים

כנס בינלאומי בבלגרד "תרבות משותפת וזהויות נפרדות" - נוצרים, יהודים ומוסלמים בבלקן העות'מאני במאות ט"ו-כ' רשמים מהכנס ד"ר גילה הדר

הכנס נערך באוניברסיטת בלגרד ביוני 2011.

היה זה כנס מיוחד במינו מכל הבחינות: המקום, המרצים, הסטודנטים, האנשים

קרב קוסובו" וקטיה שמיזט הרצתה על יחסי שכנות בבלקן בעיני רב ספרדי. שלושים הרצאות מאלפות שכל אחת מהן האירה את ריבוי הפנים של הקיום המשותף בין יהודים, נוצרים ומוסלמים בבלקנים עד סוף המאה ה"ט.

ביום האחרון יצאנו לטיול לאורך קו הגבול בין האימפריה האוסטררו-הונגרית ובין האימפריה העות'מאנית. ביקרנו בקרלוביץ, עיירה עם מאפיינים אוסטרו-הונגריים, בה מיוצרים יינות ובהם כחמישים סוגים של עשבי תיבול. זהו יין אשר הוגש על שולחנה של הקיסרית האוסטרית, מריה תרזה. ביקרנו במנזר סרבי עתיק מהמאה ה"ט"ו המוקף בעשרות עצי דובדבנים עמוסי פרי ובו ציורי קיר מרהיבים הממחישים את ייחודה של הכנסייה הסרבית.

אני עצמי חשתי בבית בסרביה. "דמות האחר" שלהם היא דמותנו וההיסטוריה שלנו במזרח התיכון דומה מאוד להיסטוריה של סרביה.

מאת רחל סבע'וולף

במקום בו נושק נהר הסאווה לנהר הדנובה, בתוך ים של צמחייה ירוקה, ניצבת העיר בלגרד, בירת הרפובליקה הסרבית שלמעלה משלוש מאות שנה נשלטה בידי העות'מאנים. מנגד, בגדה הדרומית של נהר הדנובה, שוכן הפרבר 'ז'ימון' המוכר לנו מהמקורות ההיסטוריים-היהודיים כ'זמלין', עיר בקיסרות האוסטררו-הונגרית לשעבר. ההיסטוריה המקומית של חבל ארץ זה משתקפת להפליא בנושא הכנס. חותם האימפריה העות'מאנית הותיר את רישומו על הקיבוץ הגדול של קבוצות אתניות ודתיות שונות בתחומי השפה, האמנות, הארכיטקטורה, הגסטרונומיה ועוד ויצר פסיפס מרתק של תרבויות.

פסיפס תרבויות זה ניכר ברבגוניות של נושאי ההרצאות ובמרחבים השונים שהגיעו מארצות הבלקן ומחוצה להן: מבוסניה הרצגובינה, ממונטנגרו, מיוון, מבולגריה, מספרד, מאנגליה, מהונגריה ומגרמניה, וזאת בנוסף למשלחת מישראל ולמארחים הסרבים.

שופנו במלון השוכן במבנה היסטורי מרשים ומשופץ בעיבורה של העיר,

מימין: פרופ' רנה מולכו, פרופ' דוד בוניס ופרופ' עליזה מיוחס-גיניו, בלגרד
A la esquierda: Prof. Alisa Meyuhas-Ginio, Prof. David Bunis i Prof. Rena Molho, Belgrado

שהוקמו על חורבות האיחוד היוגוסלבי (סרביה, סלובניה, מקדוניה, בוסניה ועוד).

אמנם, הכנס עסק בעבר אולם מתוך תיאור החיים המשותפים, אפשר להסיק מסקנות לגבי העתיד. לאומיות היא חלק מחיי היומיום בעולמנו (המזרח התיכון, מדינות הבלקן), אולם חיים משותפים תוך כבוד הדדי היו ויכולים להיות גם בהווה ובעתיד. זאת, כל עוד כל עם מגדיר את זהותו שלו ומכבד את זהותו של האחר.

רבות מההרצאות עסקו באמנות וארכיטקטורה של בתי יראה נוצריים-אורתודוקסיים, מסגדים ובתי כנסת בבלקנים. **ווק דאטוביץ'**, למשל, דוקטורנט מסרביה, הרצה על הדמיון הצורני והרוחני בין ארון הקודש בבית הכנסת האשכנזי באיסטנבול לבין מבנה הכניסה לארמון הסולטן - שער האושר העליון באיסטנבול. **רנה מולכו** מסלוניקי ו**ננאד מקולייביץ'** לקחו אותנו לסיור בשוקי סלוניקי ובלגרד. **ילנה ארדליאן** לקחה אותנו לסיור בין המצבות בבתי הקברות של ניש ועוד.

במושב המליאה החגיגי שפתח את הכנס, הרצתה **תמור אלכסנדר** על דמות "האחר" על פי פתגמים יהודיים-ספרדיים ועל השימוש במילה "גוי" בפתגמים. **אליעזר פאפו** הרצה על "מלחמת עשו וישמעאל בעיני ישראל: היסטוריון יהודי כותב על

והשמחה שאפפה את כולנו אם בהשפעת ההרצאות שעסקו באמנות, היסטוריה וספרות, אם בשל ריח פריחת עצי הטיליה הנטועים בחצר האוניברסיטה ואם בשל כמויות ה"דוניה", עראק החבושים המבושם שנשפך כמים.

את הכנס ארגנו במשותף **ד"ר אליעזר פאפו** מהמחלקה לספרות עברית ומרכז משה דוד גאון באוניברסיטת בן-גוריון בנגב ו**פרופ' ננאד מקולייביץ'** מהפקולטה לפילוסופיה באוניברסיטת בלגרד.

אוניברסיטת בלגרד שוכנת במרכז העיר בלגרד על המדרחוב המהווה את עורק החיים הראשי של העיר. מדרחוב סואן ובו בתי קפה, בתי כלבו אפנתיים ויקרים, מכון סרוונטס, מכון לתרבות צרפת, המוזאון לאתנוגרפיה ולפולקלור ומצודת העיר.

נושא הכנס "תרבות משותפת וזהויות נפרדות" בא לידי ביטוי לא רק במבחר ההרצאות שעסקו בתרבות, אמנות, ספרות, היסטוריה ושפה של היהודים, הנוצרים והמוסלמים שחיו תחת שלטון האימפריה העות'מאנית עד סוף המאה ה"ט בבלקנים, אלא גם בשיוך של המרצים עצמם. חברי המשלחת מישראל עסקו בהיבטים היהודיים של החיים המשותפים בבלקנים. בנוסף לישראלים, הגיעו מרצים מיוון, בולגריה, טורקיה ומארחות הלאום

- (Ladino) and Their Relevance for the History of the Language
- 3 **Nissim Calderon**, Ben-Gurion University – Mr. Mani by A. B. Yehoshua and the Modern History of the Jewson Balkans and in the Middle East
  - 4 **Gila Hadar**, Haifa University – “Mijor dezero verte kortada la garganta ke azer insulto a tu ley santa” Jewish Women’s conversion to Islam and Christianity in the end of the Post Ottoman era
  - 5 **Michael Studemund Halevy**, Research Institute for the History of the Jews in Germany - Judeospanish versus Balkanspanish
  - 6 **Yael Hazan**, Ben-Gurion University – The Portrait of the female writer as a “Ministering Angel”? War and Identity in Rose of Lebanon by Lea Aini
  - 7 **Alisa Meyuhas Ginio**, Tel-Aviv University – The Attitude Towards Leshon Ha-Kodesh [The Sacred Language: Hebrew] and Leshon La’az [Foreign Language: Ladino] in Two works of Sephardi Musar Literature: Me’am Lo’ez (1730) and Pele Yo’eş (1824; 1870)
  - 8 **Molho Rena**, Panteion University in Athens – Meeting Places and Conviviality of Minorities in Ottoman Salonika
  - 9 **Eliezer Papo**, Ben-Gurion University – The War between Esau and Ismael in the Eyes of Israel: An Early Modern Hebrew Historian’s Survey of the Battle of Kosovo and Subsequent Ottoman-Serbian Struggles
  - 10 **Rachel Saba Wolfe**, Ben-Gurion University – First Window on the West: the journal Sha’arei Mizrah (1845)
  - 11 **Katja Smid**, Spanish National Research Council – CSIC – Balkan Neighbors in Bosnia in the Eyes of a Sephardic Rabbi

חלק מהמצבות מופיע כיתוב בלאדינו) ואשכנזיים, עדות לקהילה תוססת ששגשה שם שנים רבות עד שנכחדה גם היא בשואה.

לצד הביקור באתרים היסטוריים, יצאנו עם מארחינו לסעוד ולמדנו להכיר גם את טעמה של הרוח הסרבית אוהבת החברותא והמוזיקה. מצאנו כי היהלום שבתפריט במסעדות הוא דווקא החוויה המוזיקלית. להקות נגנים וזמרים מנעימות את לב הסועדים, ובתמורה לתשר אישי, מנגנות להם כל שיר שיחפצו. כך זכינו לחזות ולשמוע את נגינתה של להקה צוענית, ולהקות מקומיות שהופיעו בהרכב מוזיקלי מרשים. כששמעו הנגנים שבקבוצה יש ישראלים, פצחו בנגינת 'הבה נגילה', שבחו"ל, מתברר, לא נס לחה כלל וכלל. השתייה, השירה והרגש התערבבו יחדיו, ונראה כי אין מתכון טוב מזה לקירוב הלבבות. ואמנם, הפרדה זה מזה קשתה עלינו. הכנס התאפיין בקשר מיוחד שנוצר בין המשתתפים בכלל, ובינינו הישראלים לבין המארחים הסרבים במיוחד. על הכנסת אורחים זו ננסה להשיב בכנס הבא המתוכנן בישראל.

תודה מיוחדת לפרופ' תמר אלכסנדר, לד"ר אליעזר פאפו ולכנת מורחי על התכנון, הארגון, התיווך והעמל שהשקיעו. כלונו נהנינו מפרותיהם.

חזקים וברוכים הָיִינו כולכם.

המשלחת שאורגנה על ידי מרכז גאון

במשלחת המרצים מטעם מרכז גאון השתתפו אחד-עשר מרצים. להלן שמות המרצים, שיוכם האקדמי ונושא הרצאתם:

- 1 **Tamar Alexander**, Ben-Gurion University – Espantate de djudyo riko, de grego boracho i de turko prove. Multi-Cultural Ethnic Identity and the Attitude to the “Other”, “The Goy” [non-Jew] according to Sephardic Proverbs
- 2 **David Bunis**, The Hebrew University of Jerusalem – On Some Ottoman Borrowings in Early Judezmo

חלונותיו נשקפים למדרחוב ההומה אדם בכל עת. הבליינים בבלגרד, כך התרשמנו, הם ברובם מקומיים האוהבים, בדומה לנו הישראלים, לבלות שעות ארוכות בבתי הקפה הרבים הגודשים את מרכז העיר. מזג האוויר החמים עד לוהט בקיץ מאפשר לשבת בחוץ, ללקק גלידה ולשתות קפה, ברוגע, בשלווה ובנחת.

מארחינו הסרבים קיבלו את פנינו בחום ובנדיבות רבים. **ננאד מאקוליביץ'**, ראש המחלקה לאמנות באוניברסיטת בלגרד, היה אחראי על הארגון והאירוח, וסייע לו תלמידו **ווק דאוטוביץ'**. למדנו לדעת ששותפות הגורל שהסרבים חשים כלפינו התגבשה תחת עול הכיבוש הנאצי שרדף סרבים, יהודים וצוענים כאחד. בסיום הכנס, ארגנו מארחינו סיור לכנסיות ולמנזרים שבסביבה. הוסבר לנו כי הכנסייה הסרבית נטלה חלק חשוב בגיבוש הזהות הלאומית של העם. כנסייה זו, בשונה מכנסיות אורתודוקסיות אחרות, לא טיפחה רגשות אנטישמיים בקרב מאמיניה, מה שמסביר את סובלנותם של הסרבים כלפי היהודים.

את דופק החיים העות'מאני חשנו בעת ביקורנו בארמון הנסיכה לייוביצ'ה, שהתגוררה במקום עם משפחתה. הארמון, שנבנה בשנות העשרים של המאה ה"ט, משמש כיום כמוזאון ומציג את אורח החיים של אותה התקופה על חדרי ההסבה והאירוח, הרהיטים, כלי האוכל והמלבושים הטורקיים האופייניים. המעבר החד לתרבות האירופית במחצית השנייה של אותה מאה עת החלו לנשב בעיר רוחות מערביות, ניכר באגף אחר של הארמון. השוני החרף בין דרגשי העץ המחופים בשטיחים מהתקופה העות'מאנית לבין הריהוט בסגנון בידרמאייר (Biedermeier) וכלי החרסינה המהודרים מייטיב להמחיש את השינוי הזה.

סיור אחד הוקדש לביקור בַּיִמון. בעבר חיו כאן רבי יהודה אלקלעי, ממבשריה הראשונים של הציונות ותחיית השפה העברית, ובני משפחת הרצל, קרובי משפחתו של חוזה המדינה, בנימין זאב תיאודור הרצל. בבית הקברות היהודי טמונים רבים מבני משפחתו של זה האחרון, לרבות סבו וסבתו. חלפנו בין המצבות שנשאו שמות ספרדיים (על

השתתפות נציגי מרכז גאון בכנסים בישראל ובחו"ל

כנסים בישראל

ים המלח - "דיאס די ליגי" אי מייל - ימי חלב ודבש"

השנה חגגה העמותה לתרבות הלאדינו בחיפה והצפון, עשור לכנס שוחרי הלאדינו בים המלח. נראה שההצלחה רק עולה משנה לשנה כמו גם מספר המשתתפים. **פרופ' תמר אלכסנדר וכנרת מזרחי** ייצגו את מרכז גאון. תמר הגיעה למחזור פברואר וכנרת למחזור מארס. הן הציגו את הכרך הרביעי של כתב העת **איל פריזינטי** - מחקרים בתרבות יהודי ספרד וחילוקו כשי את הביטאון **איל קונטאקטו** מספר שבע. הביטאון עורר התעניינות רבה ומאות העיתונים נחטפו.

אנו שמחים ומעוניינים להפיץ את איל קונטאקטו בקרב קהל רחב ככל האפשר. ימים אלו, בים המלח, מהווים תמיד חוויה מיוחדת במינה של מפגשים בין דוברי הלאדינו, הרצאות וערבי מוזיקה ושירה. **קובי זרקו** ניצח על השירה בציבור והופיע בעצמו כמו בכל שנה. הפעם היו שני מופעים מיוחדים: מיוון הגיעה הזמרת המפורסמת **גליקריה** ולמחרת, הפליא **אריק דווידוב** להנעים בחצוצרה יחד עם להקתו.

כנסים בחו"ל

מדריד, סגוביה, סביליה - "היהודים ההיספאניים במרוקו ותפוצותיהם"

בנובמבר 2010 ארגן בית ספרד-ישראל כנס בערים מדריד, סגוביה וסביליה שבספרד. נושא הכנס: היהודים ההיספאניים במרוקו ותפוצותיהם. בכנס נערכו, בין השאר,

נערך סמוך לחנוכה ומשום כך היה זה הנושא המרכזי של הכנס, לו הוקדשו שני מושבים. מושב אחד הוקדש לחנוכה בקרב קהילות יהודי ספרד ובו הרצתה **ד"ר גילה הזר** על חנוכה בקהילות ספרד באימפריה העות'מאנית. **פרופ' יעקב בן-טולילה** ליקט וניתח ביטויים, ניבים ופתגמים הקשורים לחנוכה. במושב השני דנו ושמענו על משמעות החג ומעמדו בתרבות היהודית. **ד"ר חיים וייס** סקר את תפיסת חג החנוכה כפי שהיא באה לידי ביטוי החל מספר המכבים דרך חז"ל ועד לציונות, ואילו **נגה כהן** התמקדה בסיפור גבורתה של יהודית ובחג החנוכה.

הכנס כולו נפתח במושב חגיגי במלאות 25 שנה לכינון היחסים הדיפלומטיים בין ישראל לספרד. נשא דבריתחה: **מרי יצחק נבון** - הנשיא החמישי של מדינת ישראל ויו"ר הרשות הלאומית לתרבות הלאדינו, **מר אלברו אירנזו** - שגריר ספרד בישראל, **מר בעז גאון**, יו"ר מרכז גאון ו**פרופ' תמר אלכסנדר**. את ההרצאה המרכזית נשאה **פרופ' עליזה מיוחס'גיניאו** מאוניברסיטת תל-אביב, שדיברה על על סנטור פולידו, "שליחם של היהודים הספרדים". **ד"ר אליעזר פאפו** הנחה את המושב.

בין מושב למושב סיירו במוזיאון ישראל בהדרכת **פרופ' שלום צבר** מהאוניברסיטה העברית, מומחה לאמנות יהודית, כדי להתבונן בחפצים ותמונות ממורשת יהודי ספרד. צללנו עם "מעלית הזמן" לנבכי ההיסטוריה של ירושלים וקינחנו את הכנס ביום של סיור בעקבות יהודי ספרד בירושלים העתיקה בהדרכתו של **ד"ר אליעזר פאפו**. את הערבים הקדשנו למופעים אמנותיים: בערב הראשון הופיעה להקת הפלמנקו "רמנגאר" בהנהלת **קרן ואבנר פסח** ובהשתתפות תשעה רקדנים, זמרים ונגנים. את ערב הפרידה בילינו עם הזמר **קובי זרקו** והקלידן **קובי משעל**, שהנעימו לנו בשירי נשמה בלאדינו, שירים שכל הקהל יכול היה להצטרף אליהם. בכנס השתתפו כמאה אנשים, רובם חברינו, אנשי סלון גאון, ששהות של שלושה ימים ביחד העניקה להם חוויה של גיבוש חברתי ואווירה של יחד.

היה זה כנס מרתק ששילב בין חוויה, אמנות ולימוד.

"מספרד לירושלים" דרכים ופרספקטיבות של היספניזם בישראל - אגודת ההיספניסטים בישראל

בחודש יוני 2011 נערך באוניברסיטה העברית בירושלים, הכנס הבינלאומי הראשון של אגודת ההיספניסטים בישראל. הכנס אורגן על ידי **פרופ' רות פיין** מהאוניברסיטה העברית בירושלים וראש האגודה. מרכז גאון תמך בשני מושבים שהוקדשו לתרבות היהודית-ספרדית.

מושב אחד נוהל על ידי **פרופ' יעקב בן-טולילה**, חבר ועדת ההיגוי של המרכז, ובו הרצו **דוד בוניס** על הרה-קסטליאניזציה של הג'ודיזמו, **שושנה וייך-שחק** על השורשים ההיספניים של הרומנסה ו**קנת בראון** מאוניברסיטת קלגרי בקנדה על הסלסטיונה כיצירה יהודית-ספרדית. המושב השני נוהל על ידי **פרופ' תמר אלכסנדר** והוא הוקדש למורשת הלאדינו בשירת נשים. **עליזה מיוחס'גיניאו** הרצתה על האישה היהודית-ספרדית בעת החדשה. שאר הזמן הוקדש לדיאלוג בין שתי משוררות וחוקרות: **מיכל הלד** מישראל ו**מרג'ורי אגוזין** מארה"ב.

ימי גאון ספרד: "חנוכה בקהילות יהודי ספרד" לרגל 25 שנה לכינון היחסים הדיפלומטיים בין ישראל וספרד

השנה ייסדנו מפעל חדש ואנו מקווים שזו רק ההתחלה. המטרה היא עריכת כנס אחת לשנתיים, כנס שמיועד בעיקר לאנשי הקהילה ולא רק לחוקרים. חשוב לנו לשמור על קשר הדוק עם קהילת דוברי הלאדינו, להיפגש במשך כמה ימים כדי לשמוע הרצאות, להתראות אלה עם אלה ובעיקר לדבר לאדינו.

קראנו לסדרה זו "ימי גאון ספרד" כמובן, עם דו-המשמעות של המילה "גאון" הן כשם משפחה והן כשם עצם מופשט. הכנס

ד"ר אסתר יוהס דיברה על חפצים ותיארה את מאגרי המידע המצויים במוזיאונים שונים. היא ניתחה את בעיית ההגדרה - מהו חפץ יהודי-ספרדי. **מר משה שאול** סיים את מושבי ההרצאות בהצגת ארכיון דיגיטלי של צילומים.

סיימנו את היום כולו בטקס הענקת מלגות לתלמידים לומדי לאדינו במוסדות להשכלה גבוהה. השנה הוענקו מלגות ל-36 תלמידים מארבע אוניברסיטאות: האוניברסיטה העברית, אוניברסיטת בר-אילן, אוניברסיטת תל אביב ואוניברסיטת בן-גוריון.

הזמרת **שולי נתן** חתמה את היום במחרוזת שירי לאדינו. יום העיון נערך בסינמטק בתל אביב ונכחו בו למעלה מ-150 איש.

מפגשי עיון וערבי השקה

"לבשל בטעם לאדינו" מאת מתילדה כהן, סראנו, הוצאת ש. זק, ירושלים 2010

בנובמבר 2010 ערכנו בבית האבות **ליאון רקנאטי** בפתח תקווה - בשיתוף עם בית האבות ועם הרשות הלאומית לתרבות **הלאדינו** - ערב השקה מיוחד במינו לספר זה. בחלקו הראשון של הערב נערך בגינה פסטיבל אוכל. בדוכנים שהוקמו במיוחד לאירוע זה, נמכרו מאכלים ספרדיים שאת רובם הכינה **ליאורה קלמן**, על פי מתכונים הספר. הוסיף לאווירה העליזה לבוש המוכרים: סינר לבן וכובע טבחים גבוה. ברקע הנעים הזמר **מוטי אדנלי** בשירי לאדינו. לסיום, ערכנו תחרות מאכלים נושאת פרסים. השופטים בחרו במקום הראשון מרציפן נפלא נוסח איסטנבול שהכינה **יעל אמן**, במקום השני זכו "בויוס" של עובדי בית האבות רקנאטי ובמקום השלישי - בורקס של הגברת **אסתר צ'קון**. הזוכים קיבלו כפרס את ספר הבישול. בחלקו השני של האירוע, ישבנו באולם

ימי עיון

יום העיון השביעי בסדרה: "היבטים בתרבות הלאדינו": מורשת הלאדינו בעולם המדיה

ערכת יום עיון פעם או פעמיים בשנה, בשיתוף עם הרשות הלאומית לתרבות הלאדינו, כבר הפכה למסורת שהוכיחה את עצמה. הפעם הקדשנו את יום העיון לדיון במורשת הלאדינו בעולם המדיה. מבחינה זאת, יום זה הוא הרחבה של יום העיון שנערך ב-2009 והוקדש למורשת הלאדינו באינטרנט. מטרת יום העיון הנוכחי הייתה לא רק להרחיב את הידע וההשכלה בנושא מסוים אלא לספק לקהל שוחרי הלאדינו, סטודנטים וחוקרים, מידע על מאגרים של חומרים בלאדינו, במלל, מוזיקה ותמונה, ולעדכן את הקהל לגבי תהליכי הדיגיטציה שחומרים אלו עוברים כיום והופכים את החומרים נגישים לכל מתעניין. בדיונים נכללו תחומים אחדים: ספרים בלאדינו, סיפורים שבעל פה, מוזיקה, חפצים ותמונות. המושב הראשון הוקדש לספרים ולסיפורים. **ד"ר מיכל הלד** הציגה בדברי הפתיחה סטטיסטיקות של שימוש באינטרנט ברחבי העולם ולא היה מפליא לגלות שבערך מחצית אוכלוסיית העולם משתמשת בו. **ד"ר עידית פינטל-גינצברג** הציגה את ארכיון הסיפור העממי בישראל, שם אצורים הקלטות ורישומי סיפורים שסופרו בעל פה. בארכיון, כ-1600 סיפורים מפי יהודים יוצאי ספרד. הארכיון ממוקם באוניברסיטת חיפה ועובר תהליך דיגיטציה, כך שיהיה אפשר בעתיד הקרוב להגיע אל הסיפורים גם דרך המחשב הביתי. **מר דב ליפשיץ**, תיאר אתרים ורשתות שאפשר למצוא בהם ספרים בלאדינו או השייכים למורשת הלאדינו. ברוב המקרים ניתן לקבל באמצעות האינטרנט את הספר במלואו. המושב השני הוקדש ל"קול ותמונה". **ד"ר שושנה וייך-שחק** הציגה את אוסף המוזיקה שנמצא בפונותיקה (ארכיון צליל) הלאומית, בגבעת רם, מתוך דגש כמובן על מוזיקה יהודית-ספרדית. ההרצאה לוותה בהדגמות של הקלטות שירים בלאדינו.

דיונים במסגרת קבוצות דיון על נושאים שונים הקשורים לנושא המרכזי של הכנס. השתתפו בכנס נציגים מכל קהילות מרוקו הספרדית המפוזרים היום ברחבי העולם. **פרופ' יעקב בן-טולילה**, חבר ועדת ההיגוי של מרכז גאון, לקח חלק בדיון שנערך בערב הראשון בנושא "החכיתיה - לשון מדוברת".

וינה - "ספרד על הדנובה"

על אף שבמאה הי"ט הייתה וינה המרכז האינטלקטואלי המשפיע ביותר של היהודים-הספרדים של המזרח ונחשבה לערש הפילולוגיה הספרדית-יהודית, יש רק מעט מאוד מחקר על הקהילה היהודית הספרדית בה. על כן, טוב עשה **פרופ' מיכאל שטודמונד-הלוי** מהמבורג שהקדיש כנס בינלאומי לנושא זה. בכנס שארך יומיים השתתפו מרצים רבים מכל ארצות אירופה.

פרופ' תמר אלכסנדר הרצתה על הסופר אליאס קנטי, חתן פרס נובל שחי בווינה 18 שנה. היא ניתחה את יחסו המורכב והרב-ממדי למוצאו הספרדי ולמורשת עליה גדל.

ד"ר אליעזר פאפו הרצה על השפעות הגרמנית על הספרדית-היהודית-הבוסנית במחצית הראשונה של המאה הכ', כפי שהן משתקפות בכתבי "החוג הספרדי".

מענקים ופרסים

מענק מחקר לפרופ' תמר אלכסנדר וד"ר אליעזר פאפו - מגיה יהודית ספרדית

פרופ' תמר אלכסנדר וד"ר אליעזר פאפו זכו במענק מחקר יוקרתי על בסיס תחרותי מטעם הקרן הלאומית למדע. גובה המענק 109,000 דולר לארבע שנים.

המחקר יעסוק בתופעה נשכחת בחקר תרבות יהודי ספרד, הלוא היא המגיה. המחקר יעסוק בשתי קטגוריות מגיות: (א) היזק: עין הרע, כישוף, דיבוקים, שדים (ב) הגנה וריפוי: לחשים, סגולות וקמעות.

מטרות המחקר: (א) לנתח, למפות ולסווג תופעות מגיות מרכזיות הרווחות בקרב קהילות יהודיות ספרדיות כדי לחשוף את הקווים הייחודיים לתופעות אלו ולבחון אותן כאמצעי ביטוי לזהות אתנית קבוצתית; (ב) להעמיד קורפוס ספרותי והיסטורי מייצג; (ג) לערוך ניתוחים השוואתיים: בין פרקטיקות מגיות של נשים לעומת גברים; בין אלה של יהודי ספרד לאלה של הספרדים הנוצרים; בין תרבויות של ארצות סביבת המגורים ובין אלה של קהילות יהודיות ספרדיות שונות; (ד) להציע ניתוחים לשוניים (לאדינו, עברית, שפות הסביבה); (ה) להציע ניתוחים ספרותיים והקשריים.

תרומת המחקר וחשיבותו: המחקר יתרום להבנת הדיאלוג בין תרבות יהודי ספרד לבין התרבות ההיספנית ותרבויות ארצות סביבת המגורים; להבנת הקשרים בין קבוצות בתוך הקהילה היהודית הספרדית; להבנת הקשרים בין הספרות הכתובה לספרות שבעל פה; להבנת מקומה ותפקידה של האישה; להבנת הקשרים בין דת למגיה, בין תרבות עילית, רבנית, אליטיסטית, גברית לבין תרבות מגית, עממית, נשית. אפיונים אלו יתרמו להעמקת ההבנה של התרבות היהודית בכלל והתרבות המגית בפרט.

המחקר יתבסס על מקורות כתובים ומודפסים, כתבי יד ועבודת שדה. כלומר,

תחרות מאכלים בערב השקת ספר הבישול
Kompetision de gizados en la promocion

במכון בן צבי במאי 2011. **פרופ' תמר אלכסנדר** הציגה את הכרך, מטרותיו ואת המאמרים הכלולים בו. **פרופ' יוסף קפלן**, נשיא האיגוד העולמי למדעי היהדות, ו**מר משה שאול**, סגן יו"ר הרשות הלאומית לתרבות הלאדינו, נשאו דברי ברכה. נישאו שתי הרצאות שהתבססו כל אחת מהן על מאמר שפורסם בכרך זה.

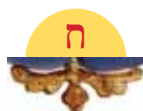
פרופ' רינה לויין מלמד, דיקנית מכון שכטר למדעי היהדות בירושלים, הרצתה על פי מסורת ומודרנה במאה הכ' בסלוניקי על פי יצירתה של המשוררת בואינה צרפתי. פרופ' לויין מלמד הדגישה את תחומי ההתנגשות בין שני הצדדים (מסורת ומודרנה) על פי נושאים כמו שבתות וחגים, תכנון הכנות ועריכתן, תפקידי מגדר במשפחה, הפער בין הדורות ועולם העסקים של יהודי סלוניקי.

ד"ר רבקה הבסי מהמרכז לחקר הלאדינו ע"ש נעימה ויהושע סלטי באוניברסיטת בר-אילן, הרצתה על השיר בלאדינו במאה הכ' כצומת דרכים. ד"ר הבסי התמקדה בשיר על רופא השיניים (איל דאנטיסטה) ומתקן הסירים (איל איסטאניאדור), הראתה את מקורותיו וגלגוליו, קשרים מוזיקליים, אמצעים ספרותיים והשתקפותן של סוגיות חברתיות בתכני השירים בלאדינו. ההרצאה לוותה בהשמעת דוגמאות מוזיקליות. חתם את הערב הזמר **אהרון פרה** במקבץ שירי לאדינו.

סביב שולחנות ערוכים בבורקאס, עלי גפן ממולאים, ביצה קשה, זיתים ואוזו. **משה שאול ורוני ארניה** נשאו דברי ברכה, **תמר אלכסנדר** הרצתה על "נשים, פתגמים ומאכלים" ו**שמואל רפאל** הנחה. מחברת הספר, **מתילדה כהן סראנו**, והיועצת הקולנירית, היא בתה **ליאורה קלמן**, השפית הרבנית, נשאו דברי סיכום ותודה. סיים את הערב האמן הבדרן **מושיקו כהן**, בשירי מאכלים בלאדינו ובמבחר בדיחות וסיפורים משעשעים. היה זה ערב בלתי נשכח.

איל פריזינטי ד' - מחקרים בתרבות יהודי ספרד, בהוצאת מרכז גאון, אוניברסיטת בן גוריון, דצמבר 2010

כרך ד' יצא לאור בשיתוף עם האיגוד העולמי למדעי היהדות והרשות הלאומית לתרבות הלאדינו. הכרך הוקדש למאמרים המבוססים על מקצת ההרצאות שנישאו במדור ללאדינו של הקונגרס העולמי ה-15 למדעי היהדות שנערך באוגוסט 2009 באוניברסיטה העברית בירושלים. בכרך זה מופיעים 16 מאמרים, 13 מהם באנגלית ובספרדית ו-3 בעברית. הם נחלקים לשלושה מדורים: היסטוריה וחברה, ספרות, אמנות. ערב ההשקה נערך

בכתב. עבור דוברי השפה, לאדינו היא לשון חיה ודינמית. זו שפה שבה חוברו ונכתבו רומנסות, שירים ליטורגיים, רומנים קלילים, ספרי מוסר ועיתונים, וכן נטבעו פתגמים ואמרות רבים המשקפים מערכת אמונות ותפיסות שהתגבשו במהלך מאות שנים. הקורס מאפשר מבט מקרוב לעולם עשיר זה. הוא נועד להקנות למשתתפים ידע יסודי בשפה ובדרכי כתיבתה ולערוך היכרות ראשונית עם העולם הספרותי שלה. במסגרת הקורס ייחשפו התלמידים לאוצר הפתגמים והשירה. דגש מיוחד יושם בקורס על תרגול ושיחה בכיתה. הלימוד מתבסס על ספר לימוד, תרגילי העשרה וטקסטים ספרותיים ממגוון סוגות. במסגרת השיעורים תשולב האזנה לחומרים מוזיקליים מוקלטים.

**מלשון הלאדינו לתרבותה:
מסע בעולמם של יוצאי ספרד
רחל סבע וולף**

לאחר גירוש היהודים מספרד, יסודו המגורשים קהילות חדשות ברחבי האימפריה העות'מאנית על בסיס הדפוסים הארגוניים והתרבותיים שהביאו אתם. מאז, במשך כארבע מאות שנה, צמח במרחב הגאוגרפי של אסיה הקטנה וחבל הבלקן תחת השלטון העות'מאני, תחום של תרבות ייחודית שלא רבים יודעים עליו. על אף ההבדלים בין הקהילות מבחינת תרבות ועגה, הן חלקו ביניהן מסורת תרבותית משותפת שהייתה לנחלתן. כך יכול היה תושב איסטנבול ליהנות מעיתון הומוריסטי בלאדינו (ספרדית-יהודית) שיצא לאור בסלוניקי, ולהפך; שירים "נדדו" מקהילה לקהילה; רבנים הדפיסו ספרים מחוץ לעירם בקהילה אחרת, וכך גם מחזורי תפילה, ספרות ליטורגית וספרות יפה שתפוצתם חרגה מעבר למקום ההוצאה הגאוגרפי שלהם. מסורות מסוימות הגיעו אף לקהילות הספרדיות שבצפון מרוקו. עם היווצרות מדינות הלאום בבלקן החלו ניכרים יותר קווי השוני בין הקהילות, אך עדיין רב הדומה על השונה ביניהן מבחינת תהליכים חברתיים ותרבותיים.

הקורס דן בשאלת זהותם התרבותית של הספרדים שהתיישבו במרחב שבשליטה

צפון מרוקו. עבודת השדה תתנהל בישראל, ספרד ומרוקו במקביל. כמו כן, נשאה פרופ' קאנו שתי הרצאות פומביות, האחת במחלקה לספרות עברית באוניברסיטת בן-גוריון והשנייה באוניברסיטת בר-אילן.

מלבד המסלול המחקרי, דאגנו גם לארח ולהנעים את שהותה של פרופ' קאנו. נסענו לסוירים בקמפוס שדה בוקר, קברות המכבים, ים המלח וירושלים. התארחנו בביתם של **מר משה שאול וד"ר גילה הדר**.

**קורסים להוראת
ספרות לאדינו,
שפה ותרבות**

במסגרת לימודי המסלול ללאדינו, בחטיבה לספרות יהודיות, הצענו השנה שישה קורסים לתואר ראשון בכמה רמות: קורס להוראת השפה, קורסים בספרות, שיעורי בחירה וסמינריונים. זאת מלבד הדרכה אישית בכתיבת עבודות מ"א ועבודות דוקטורט. להלן תיאורי הקורסים:

**לאדינו (ספרדית-יהודית):
שפה ותרבות
רחל סבע וולף**

לאדינו (ספרדית-יהודית) היא שפת מגורשי ספרד שהתיישבו ברחבי האימפריה העות'מאנית לאחר הגירוש. שפה זו התפתחה בימי הביניים בספרד כמיזוג של יסודות לשוניים מקשטילינית עתיקה, עברית, ערבית, איברית-יהודית ויוונית-יהודית. מאוחר יותר, בעת ההתיישבות ברחבי הבלקן, נוספו לה בהשפעת הסביבה החדשה יסודות עות'מאניים, יווניים ואחרים, כמו גם דרך התפתחות פנימית ייחודית. שפת הלאדינו היא כלי היצירה של תרבות ספרותית ענפה, הן בעל פה והן

מפגשים עם בני הקהילה דוברי הלאדינו שיספרו לנו מה ידוע להם על תופעות אלו.

פנייה לקהל

אנו מחפשים אנשים שיכולים לספר לנו על תופעות מגיות כמו: עין הרע, שדים, לחשים, סגולות, רפואות עממיות וקמעות. נהיה אסירי תודה למי שיתקשר אלינו. בכך תתרמו לא רק למחקר זה ותעזרו לנו, אלא גם לשימור וקידום תרבות הלאדינו.

תמר 052-8795953

כנרת 08-6428323

אליעזר 054-5335690

מייל: gaon@bgu.ac.il

חוקרת אורחת

**הסכם חילופי סגל אקדמי
פרופ' מריה חוסה קאנו,
אוניברסיטת גרנדה**

במסגרת הסכם החילופין בין אוניברסיטת בן-גוריון ואוניברסיטת גרנדה, אותן יזם מרכז גאון, אירחנו השנה במשך שלושה חודשים את **פרופ' מריה חוסה קאנו**. פרופ' קאנו, המכונה בפי ידידיה הקרובים קיטה, מלמדת במסלול לספרות עברית במחלקה ללימודים שמיים באוניברסיטת גרנדה, ואף מכהנת כסגנית מנהלת של המכון לחקר שלום וסכסוכים באוניברסיטה זו.

פרופ' קאנו עוסקת בספרות עברית בימי הביניים בספרד ובמיוחד בשירי שלמה אבן-גבירול, שאת חלקם גם תרגמה לספרדית. כמו כן, כתבה על תולדות יהודי ספרד ועל יהדות ושלום. הפרויקט המחקרי העכשווי שלה מתמקד בסיפורי נוסעים בימי הביניים. בנושאים אלו היא פרסמה 11 ספרים כמו גם מאמרים רבים.

בשלושת חודשי שהותה אצלנו באוניברסיטה, החלה פרופ' קאנו מזם מחקרי חדש בשיתוף עם **פרופ' תמר אלכסנדר**, על סיפורים בחכיתיה מפי יוצאי

עות'מאנית ובתהליכים ההיסטוריים והחברתיים שהשפיעו עליהם. דנו גם בשאלת המסורת התרבותית המשותפת בינם לבין קהילות צפון מרוקו ובחנו מושגים אלה מול המושגים הרווחים כיום בחברה הישראלית בנושא מורשת ועבר קבוצתי.

בקורס שולבו טקסטים מקוריים בלאדינו מתורגמים לעברית מקשת רחבה של נושאים הנוגעים לחיי היומיום ולמטען התרבותי של היהודים הספרדים. כמו כן, שמענו בקורס הדגמות מוזיקליות, חלקן בביצועים ישנים וייחודיים.

סוגות וסוגיות בספרות ספרדית יהודית שבעל פה ד"ר אליעזר פאפו

הקורס עוסק בספרות שבעל פה של מגורשי ספרד וצאצאיהם במושבותיהם החדשות באזור הבלקנים, בארץ ישראל ובצפון מרוקו, תוך כדי התייחסות למכלול הסוגות המרכזיות האופייניות לספרות זו: ריפ'ראניס (פתגמים), קואינטוס (סיפורי עם), קאנטיגאס (בעיקר שירים ליריים, אך גם שירי חתונה, שירי יולדות וכולי), קומפלאס (שירים דידיקטיים בעלי תוכן דתי מובהק), רומאנסאס (שירת אבירים ימי ביניימית) ופריקאנטיס (לחשי ריפוי המלווים טקסי ריפוי עממיים) וכולי.

סוגות וסוגיות בספרות ספרדית יהודית כתובה ד"ר אליעזר פאפו

מגירוש ספרד (1492) ועד השואה, הייתה הספרדית-היהודית שפת הדיבור היומיומית של היהודים הספרדים באימפריה העות'מאנית ובצפון מרוקו, ובמקביל לעברית היא שימשה אף ככלי ליצירה ספרותית עשירה וענפה. בהתחלה הייתה זו ספרות בעלת אופי מסורתי (דתי ודידיקטי) מובהק, אך עם המודרניזציה החלה גם ספרות חילונית להיכתב בספרדית-יהודית. הקורס עסק במכלול סוגותיה של ספרות זו, המסורתיות (שירת קודש, מדרש, מוסר) והמודרניות (שירת

חול, סיפור קצר, נובלה, מחזה, רומן, ספרות היתולית). הקורס גם התייחס ליסודות העממיים שבכל אחת מהסוגות האלה.

צחוק צחוק, אבל: פרודיה, סאטירה ובורלסקה בספרות היהודית הכתובה ד"ר אליעזר פאפו

קורס לתלמידים מתקדמים ברמת סמינריון

הקורס עסק בתרבות הצחוק וביצירה ההומוריסטית בשפות יהודיות שונות (עברית, ערבית-יהודית, לאדינו ויידיש), החל בפרודיית השמות התנ"כית וכלה ביצירות היתוליות בנות זמננו, תוך כדי דיון תאורטי רחב בסוגות ובטכניקות היתוליות שונות (סאטירה, פרודיה, בורלסקה, גרוטסקה, לעג לסגנון הגיבורי וכולי) והבאת דוגמאות משני ערוצי היצירה ההיתולית: הכתוב (על סוגותיו המפורטות לעיל) והדבור (בדיחה, שירים היתוליים ושירי לעג, "אטימולוגיות עממיות" ודרישת שמות היתולית).

מגדר, משפחה ולאומיות במדרש שיר השירים מעם לועז ד"ר גילה הדור

מדרש מעם לועז הוא היצירה החשובה ביותר שנכתבה בלאדינו במשך למעלה ממאה וחמישים שנה על ידי עשרה יוצרים שונים. הקורס התמקד במדרש לשיר השירים שנכתב על ידי יצחק חיים שאקי במפנה המאה הי"ט ותחילת המאה הכ' (1899).

התלמידים קראו את היצירה בתרגומה לעברית ועמדו על מגמתה של היצירה, מבנה היצירה ודרכי עיצובה הספרותי. שיטות המחקר נלקחו מתחומי ספרות, היסטוריה ומגדר כדי לברר כיצד הושפעו מדרשי מעם לועז המאוחרים מתהליכי המודרניזציה והחילון המאיימים על המסורת ועל מנהגי אבות. הודגשו סוגיות מרכזיות כגון: מגדר, משפחה וזוגיות על

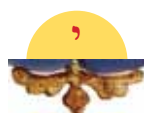
רקע תפיסת המשפחה במסורת היהודית, לאומיות והיחס לארץ ישראל ומקומה של ירושלים ונפרסה תמונה רחבה של חיי הקהילה היהודית באיסטנבול במאה הי"ט, מנהגים, תפיסות ואורחות חיים במעבר בין מסורת ומודרניזציה.

שושלת שאקי מאת נחמה שאקי

דיגלו השקוף של האדם הוא שמו. זהותו, מלווה אותו בפני אלוקים, הזולת ועצמיותו. זכיתי להיוולד למשפחת סביליה מישראל ומורשתם היא שמם. מספרד הם נדדו לצפת, משם למצרים בה נולדתי וגדלתי עד לעליה לארץ. זיכני הבורא להינשא לאבנר חי שאקי, דור שישי בעיר הקודש צפת, נצר לאבות בתי דין רבניים, חוקרים ומנהיגים. פרופ' אבנר חי שאקי, הרצה באוניברסיטאות העברית ותל-אביב מעל ל-40 שנה, היה שר וחבר כנסת וראש המפד"ל מעל 20 שנה. אבנר ע"ה חקר במשפט הבינלאומי פרטי ומשפחה, ספריו ופרסומיו הינם אבן שואבת ושם דבר בארץ ובעולם. הכתרים הרבים שעטרו את מסכת חייו - ינקו מנביעה יהודית שורשית שמקורה - זכות אבות ואבותיהם. על אישיותו של אביו של אבנר הרב רבינו עובדיה שאקי נכתב שהיה שדר "שליח דרבנן, רב ציוני והוגה דעות". הסבא - הרב אברהם ח' שאקי, כיהן בעיר צפת כאב בית הדין שנים רבות ופרסומו "שער הקדום" היכה הדים מרשימים. הרב קבור במערה הסמוכה לציון האר"י זצ"ל. אבי סבו, הרב רפאל אברהם שאקי בעל החיבור "שמן ראש" בחידושי תורה, שוכן עפר במערת קדושי צפת. אבי הרב רפאל, הרב יהודה שאקי, עלה לארץ בשנת 1806 מכהונתו הרמה בקושטא, כאב בית הדין, לכסא הרבנות בצפת ונפל ברעש שפקד את העיר. הרב רכש את החוילה הנחשקת בעיר בית שאקי הצמודה לבית הכנסת העתיק "אבוהב", המשמש עד היום כבית מדרש. על הרב יהודה אמר בין היתר הרב חיים פלאגי החכם "השלם" שתורה וגדולה במקום אחד. הרב יצחק חיים שאקי הוא בנו של רבי יהודה.

ר' חיים יצחק שאקי, מסבירה ד"ר גילה הדור, שימש כאב בית דין באיסטנבול בסוף

ד"ר אליעזר פאפו בקורס סוגות וסוגיות בספרות ספרדית-יהודית כתובה

Dr. Eliezer Papo en el curso Jeneros i topikos de la literatura sefaradi eskrita

האפשר במדעי היהדות ולהבטיח בכך את פיתוח מדעי היהדות באוניברסיטת בלגרד. גם השנה, ייצג ד"ר אליעזר פאפו את מרכז גאון בסדנה זו ולימד קורס אינטנסיבי על ספרות עברית וספרויות יהודיות. החידוש הגדול בסדנה השנה היה השתתפותו של **מר ווק דאוטוביץ'**, אחד מבוגרי הסדנאות הראשונות, הפעם כמרצה. מר דאוטוביץ' לימד קורס אינטנסיבי בשם "מבוא לאמנות יהודית", ובזאת הוכיחה הסדנה שהיא אכן משיגה את מטרותיה. אנו מקווים שבשנים הבאות יותר ויותר קורסים ילמדו על ידי חוקרים מקומיים. בעקבות שיתוף פעולה זה בין מרכז משה דוד גאון והפקולטה לפילוסופיה של אוניברסיטת בלגרד, כמה חוקרים ומרצים בכירים של אוניברסיטת בלגרד התחילו להתעניין במורשת היהודית הבלקנית, והמשלחת הסרבית הגדולה אשר השתתפה בקונגרס העולמי החמישה עשר למדעי היהדות מוכיחה היטב את המגמה. גם הקונגרס "תרבות משותפת וזהויות נפרדות" שערכנו השנה בבלגרד, יחד עם הפקולטה לפילוסופיה, הוא צעד נוסף בשיתוף הפעולה ההולך ומתפתח בין מוסדותינו. מן הראוי לציין כי שלטונותיה של אוניברסיטת בלגרד, התומכים בסדנה מאז היווסדה, רואים בה גרעין למחלקה למדעי היהדות אשר תוקם באוניברסיטה, כאשר יבשילו לכך התנאים.

נציגי מרכז גאון מלמדים בחו"ל

סדנת מחקר והוראה: "יהדות, אמנות ומסורת" בפקולטה לפילוסופיה של אוניברסיטת בלגרד ד"ר אליעזר פאפו

מזה ארבע שנים מציעה הפקולטה לפילוסופיה של אוניברסיטת בלגרד, סדנה בשם "יהדות, אמנות ומסורת". הסדנה נערכת בכל שנה בחופשת החורף (סוף ינואר, תחילת פברואר), ולומדים בה סטודנטים מצטיינים לשני התארים המתקדמים. רוב מרצי הסדנה הם ישראלים ממוצא יוגוסלבי, העוסקים בתחומים שונים של מדעי היהדות (תולדות עם ישראל, אמנות יהודית, ספרות עברית וספרויות יהודיות, מחשבת ישראל, ארכיטקטורה וכדומה), כשכל מרצה מלמד קורס מבוא אינטנסיבי בתחום התמחותו. מטרתה העיקרית של הסדנה היא להקים דור של חוקרים סרבים צעירים שיהיו מוסמכים להתייחס במחקרם גם למורשתם של יהודי הבלקן בכלל ויהודי סרביה בפרט, להקנות להם ידע רחב ככל

המאה ה-19, כתב והוציא לאור בלאדינו ספרים רבים כ"מילי דאבות", "בינה לעיתים" ו-13 כרכים של "לה איסטורייה ג'ודיאה אוניב'ירסאל". מדרש שיר השירים אותו פרסם בשנת 1899 הוא חלק מסדרת מדרשי מ"עם לועז", מפעל אותו החל ר' יעקב כולי באיסטנבול (1730). היהודים הספרדים הכירו היטב את מגילת שיר השירים אותה שוררו בערבי שבת ובחג הפסח. ר' חיים יצחק שאקי החליט לזרוע אור על ספר קדוש זה, בשפה קולחת ומובנת (לאדינו) הוא מצהיר כרבי יעקב כולי שהוא רק אוסף ומתרגם דברי חכמים אולם גם הוא יוצר יצירה חדשה ומעניינת. יצירה המבוססת על מקורות עתיקים. הוא כתב את המדרש כמדרש נחמה וכיסופי גאולה. מתוך היצירה עולה דמות העם הפשוט, אורח חייו ובעיקר המצב הקשה בגלות, המאבק מול כוחות המודרניזציה, החינוך ה"חילוני" והלאומיות. בין השורות נפרשים לפנינו חיי היום יום מפגשי רעים הישיבה בבתי יין, סמטאות שוק הבשמים והתבלינים בבזאר באיסטנבול והצצה אל עולמם של רוכלים וסוחרים. הוא מביא את הסיבה לכתיבת המדרש: "שמחבר שיר זה רצה לרמוז בו בזמן שלא ללכת אחר הדעה השגויה של כמה מבני הדת לנו, שבראותם את הרדיפות והצרות שסובלים אחינו בכמה מארצות אירופה, הם מתיימרים לחשוב כי כל אלה באו עלינו בגלל כובד המנהגים שלנו והדת שלנו שהם כה נבדלים ושונים ממנהגיהם של יריבנו. הם מדמיינים כי ניתן לתקן מצב גרוע זה כאשר נייעשה דומים להם תוך נטישת מנהגינו הקדושים נוותר על מצוות רבות של דתנו הקדושה. הם חושבים כי בדרך זו יוקל העול הכבד והצרות של עמנו. אולם, עלינו לדעת כי זוהי דעה מוטעית מאוד. לא באופן זה תהיה לעמנו התקווה להיחלץ מסבלותיו". מדרש שיר השירים לר' יצחק חיים שאקי משקף את המתח הפוליטי והתרבותי שהיה קיים בקרב יהודי האימפריה העות'מאנית תחת שלטון האיסלאם וחדירת המודרניזציה, השאיפה לגאולה וחזרת עם ישראל לארצו ואמונתו. מידת הענווה השולטת במשפחת שאקי, אומרת **נחמה שאקי**, הצניעה את תרומתה עמוק אל דפי ההיסטוריה, מכוסים מעיני כל, בכספת השמורה ביותר בספריה הלאומית בירושלים עיר הקודש.

מלגות לתלמידים מצטיינים

כמו בשנים הקודמות, גם השנה העניקו הרשות הלאומית לתרבות הלאדינו והפדרציה הספרדית בישראל, מלגות הצטיינות לסטודנטים מכל האוניברסיטאות בישראל, הלומדים את שפת הלאדינו. טקס הענקת המלגות נערך בסיום יום העיון השנתי בתל אביב ב-13 ביולי 2011. בפתחת הטקס נשאו דברי ברכה מר משה שאול ומר יחזקאל זכאי. כל נציג אוניברסיטה הציג את הזוכים מן המוסד שלו והעניק להם את המחאת הפרס, בנוסף לשי מטעם מרכז גאון - איל פריזינטי ד' ושי מטעם הרשות הלאומית לתרבות הלאדינו - מילון לאדינו-עברית מאת אבנר פרץ וגלדיס פימיינטה.

על פי המלצתנו, תשעה מתלמידינו קיבלו השנה מלגות, לפי הקטגוריות הבאות:

שלושה תלמידים לתואר ראשון הלומדים את שפת הלאדינו בהדרכת רחל סבעי וולף: **ענבל בן עזרא, שירן חביבי ויהודית כהן.**

ארבעה תלמידים לתואר ראשון הלומדים ספרות לאדינו אצל ד"ר אליעזר פאפו: **נעמה ארליך, אסקיאל גרוס, איתמר יצחק לפלר ועינב קורן.**

תלמידה אחת לתואר שני: **רחל בראודה.** רחל כותבת את עבודת התזה בהדרכת פרופ' תמר אלכסנדר על "סלון גאון", החוג הקהילתי של דוברי הלאדינו בבאר שבע והסביבה. זוהי עבודה חדשנית המתמודדת עם תופעה הנפוצה מאוד כעת בישראל - הקמת חוגים קהילתיים למורשת הלאדינו.

תלמידה אחת לתואר שלישי: **רחל סבעי וולף.** רחל כותבת את עבודת הדוקטורט שלה בהנחיית פרופ' תמר אלכסנדר, על עיתונות לאדינו באיזמיר. זו עבודה מקיפה ביותר שתסקור 23 עיתונים שיצאו לאור באיזמיר במשך שמונים שנה.

מרכז גאון מאחל לכל המלגאים המשך הצלחה בלימודיהם.

שתיים מן הזוכות במלגה, שירן חביבי וענבל בן עזרא, נשאו דברי תודה במהלך הטקס. להלן דבריהן:

מימין: שירן חביבי וענבל בן עזרא
A la esquierda: Inbal Ben Ezra i Shiran Havivi

בנימה אישית נרצה להודות לגברת רחל וולף אשר בזכותה זכינו לחוויה מיוחדת של לימוד שפת הלאדינו ומורשת אבותינו. **תודה רבה, מרסי מוי מונצ'ו.**

אורחים נכבדים שלום,

שמי שירן חביבי, בת למשפחה יוצאת טורקיה, אשר עלתה לארץ מאיזמיר ואיסטנבול. אבי נולד בספינה בדרך מטורקיה לארץ.

שמי ענבל בן עזרא, בת למשפחה יוצאת טורקיה אשר עלתה לארץ מאיזמיר.

אנו רואות חשיבות רבה בשמירת המסורת היהודית-ספרדית ובפרט תרבות הלאדינו אותה ספגנו מילדותנו. בשנים האחרונות דור דוברי הלאדינו הולך ונעלם ותרבות ומורשת היהודית ספרדית נשכחת ככל שהדור הולך ומתבגר.

במהלך לימודי באוניברסיטת בן גוריון נחשפנו לשני קורסים חשובים אשר תרמו לנו לידע ולהבנת התרבות היהודית-ספרדית, תרבות אשר נטועה בשורשינו. כיום אנו יכולות בזכות קורס שפת הלאדינו שלקחנו לתקשר עם הדור המבוגר במשפחה ולהמשיך את המורשת בתקווה להעביר אותה גם לילדינו. אין ספק כי החשיבות בלימודי המורשת היהודית-ספרדית גדולה מאוד עבורנו ועבור סטודנטים רבים אשר מעוניינים להרחיב אופקיהם בתרבות שיש חשש כי תיעלם בעתיד, וכאלה אשר מעוניינים להתחבר למורשתם.

אנו מקוות כי מרכז גאון ימשיך את פעילותו הענפה בהשרת המורשת היהודית-ספרדית ולימודיה.

תרבות ואמנות

**ההתכנסות השנתית
הז של שוחרי מרכז
גאון, תשע"א -
"ירושלים של לאדינו -
לה סיב'דאד די אורו"**

ההתכנסות השנתית נערכה השנה בחודש ינואר, סמוך למועד ייסודו של המרכז (14.1.2004). כבר בשנה שעברה החלטנו להקדיש כל התכנסות כזו לנושא מסוים. הפעם בחרנו ב"ירושלים של לאדינו" (לה סיב'דאד די אורו). נשיאת האוניברסיטה פרופ' רבקה כרמי פתחה את האירוע, לאחריה דיבר פרופ' דוד ניומן, דיקן הפקולטה למדעי הרוח והחברה, שזו לו הפעם הראשונה מאז נבחר באוגוסט 2010

יצחק נבון, נשיא הכבוד של מרכז גאון, בן תשעים

האקדמיה למוזיקה בירושלים, בשיתוף עם הרשות הלאומית לתרבות הלאדינו, ערכה ערב חגיגי במלאות תשעים שנה ליצחק נבון, שהוא גם נשיא הכבוד של מרכז גאון. יהורם גאון הנחה את הערב וחתם אותו במחרוזת שירי לאדינו. נשאו דברי ברכה **מר יונס נזריאן**, יו"ר חבר הנאמנים של האקדמיה, **מר יאיר גרין**, יו"ר הוועד המנהל, **מר משה שאול**, סגן יו"ר הרשות הלאומית לתרבות הלאדינו והסופר **אלי עמיר**. דברים מרגשים מאוד אמרה **נעמה**, בתו של יצחק נבון, שסיפרה בין השאר כיצד בילדותם היה האב נבון לוקח אותה ואת אחיה **ארז** לטיול ברפת של מעלה החמישה. את הערב ליוו שירה ונגינה של מבצעים שונים ומקהלה מטעם האקדמיה למוזיקה. יצחק נבון סיים במילי דבדיחותא כשאמר: "בגיל שבעים קראו לי קשיש, בגיל שמונים – ישיש וגיל תשעים הוא בקשיש". פרק חשוב בעברו של יצחק נבון קשור בנגב ובדוד בן גוריון, כאשר נבון כיהן כמוזכירו האישי. נבון אף קיבל תואר דוקטור כבוד מאוניברסיטת בן גוריון. כדי לסמל פרק זה, העניק צוות מרכז גאון שי לנבון – אלבום צילומים מהודר של נופי הנגב. בהקדשה נכתב שעבודתו ותרומתו החשובה לפיתוח הנגב מממשות את הפסוק מעובדיה א', כ': "וגלות ירושלים אשר בספרד ירשו את ערי הנגב".

"חשק" – הצגה המבוססת על סיפור שמשון ודלילה בטעם לאדינו

מרכז גאון תמך בהעלאת על הבמה של המחזה "חשק". המחזה הוא עיבוד מודרני שעידו **יאיר סיבוני**, מנהל הל באוניברסיטת בן גוריון, ו**ליזה פטרמן**, מנהלת תכניות בהלל, את המחזה "מעשה שמשון" מאת ר' משה חיים **לוצאטו** (1707-1746). הרמח"ל מספר מחדש את סיפור שמשון ודלילה, כסיפור מוסר

משפחת **בן מלך** מירושלים שתרמה את עלותו.

כמו בכל שנה, גם הפעם אולם זוננפלד היה מלא מפה לפה כולל מושבי היציע, בסך הכול 440 איש. בשבוע שלאחר האירוע זרמו למרכז גאון תגובות רבות מהנוכחים שהתפעלו והתרגשו מתכנית הערב.

ערב התרמה בביתו של יהורם גאון

בחודש מארס ערכנו, ביזמת משפחת גאון, ערב מיוחד במינו בביתו של **יהורם גאון**. מטרת האירוע הייתה עידוד וגיוס תמיכה למרכז לאדינו. האירוע נפתח בארוחת ערב. לאחר מכן דיבר **בעז גאון**, יו"ר המרכז, על אביו בנימין (בני) גאון ז"ל וקרא דברים שכתב בני על החשיבות הרבה שייחס למרכז שהוקם על שם אביו משה דוד גאון. **פרופ' רבקה כרמי** נשיאת האוניברסיטה, שיבחה את המרכז, את פעילותו הענפה, את המוניטין שרכש לו בשבע השנים מאז היווסדו ואת הפעילות הנמרצת של צוות המרכז, פרופ' תמר אלכסנדר וד"ר אליעזר פאפו. **פרופ' תמר אלכסנדר**, מנהלת המרכז, דיברה בהתרגשות רבה על בני ז"ל ועל עבודתם המשותפת בקידום המרכז. לאחר מכן סקרה את פעילות המרכז והזמינה את הנוכחים לקרוא את ביטאון המרכז **איל קונטאקטו**. לאחר דברי הפתיחה הופיע יהורם גאון במחרוזת שירי לאדינו עם **אורי קריב** על הקלידים ואף הזמין את הזמרת **רינת עמנואל** שנכחה במקום, להצטרף אליו. רשימת הנוכחים ארוכה ומרשימה. נזכיר רק כמה שמות: **עמיר פרץ**, **יולי תמיר**, **צבי האזנר**, **דני דנון**, **ברונו לנדסברג** ועוד. ביתו של יהורם גאון ברמת השרון טובל בירק ובצמחייה ענפה. מן הקומה השנייה משתלשלים צמחים וקיר אחד של הסלון כולו זכוכית ומאחוריו חממת סחלבים. הקירות מעוטרים בתמונות וצילומים. אין ספק שעצם הבילוי בביתו המיוחד של יהורם גאון תרם רבות להצלחת הערב ולאווירה שנוצרה באירוע זה.

להופיע בפני שוחרי מרכז גאון. פרופ' ניומן, יליד לונדון, דיבר על הספרדים בני עירו ובמיוחד על סר משה מונטיפיורי. **מר יצחק נבון**, הנשיא החמישי של מדינת ישראל ויו"ר הרשות הלאומית לתרבות הלאדינו הרצה על "ירושלים של שכונות". הוא בחר להתמקד בשכונות הנושאות את שמו של משה מונטיפיורי (מבלי שתיאם עם הדיקן) כמו אוהל משה, זיכרון משה ועוד. לאחר שהקרנו את הקטע על ירושלים מתוך סרטו של **יהורם גאון** "מטולדו לירושלים", קרא יהורם גאון סיפור מפרי עטו המשווה בין שתי נשים בשם רחל, רחל המשוררת שקבורה בכינרת ורחל אמנו הקבורה בבית לחם. הסיפור היה שזור בזיכרונות ילדות ובתיאור טיול משותף של יהורם הילד עם אביו משה דוד גאון לכינרת ולבית לחם.

לאחר מכן נערך טקס חלוקת הפרסים לדוקטורנטים מצטיינים. פרסים אלו מוענקים על בסיס תחרותי בין תלמידי כל האוניברסיטאות בארץ.

השנה זכו בפרסים שתי תלמידות:

רחל פלד-קוארטס, שנרשמה זה עתה ללימודי התואר השלישי באוניברסיטה העברית ובמסגרת עבודת הדוקטורט שלה היא מתכוונת לעסוק בנושא ייצוגי נשים ונשיות בספרות העברית והספרדית בספרד הנוצרית בימי הביניים המאוחרים.

שנהב ברטוב, החלה את לימודי הדוקטורט באוניברסיטת תל אביב בהנחיית **פרופ' טובה בארי** והיא עוסקת במשוררים העבריים באימפריה העות'מאנית במאה ה-16.

פרס אחד נתרם באופן אישי על ידי **רחל גאון**, לזכר אישה **בנימין (בני) גאון** ז"ל. הפרס השני נתרם על ידי **קרן יהל ע"ש יהודה ליאון רקנאטי** לזכר **נסים גומל** ז"ל. העניקה את הפרס **גבי לוי**, מנכ"ל קרן יהל, בנוכחות **רינה גומל**, רעייתו של נסים גומל. חתמנו את הערב עם מקהלת "צלילי הלאדינו" בשירי ירושלים ממורשת יהודי ספרד. המקהלה המונה 25 איש, הרשימה בשירתה ובנוכחותה. זוהי מקהלת חובבים מגיל שמונה ועד שמונים, ואמנם הילדה איליאל ריגשה מאוד את הקהל. לוותה בפסנתר **אורה חפון** וניצחה על המקהלה **פלורה וינוקורוב**. חברי המקהלה הגיעו במיוחד מירושלים. המופע נערך בחסות

הפופולרית לילדים "הופה היי" עם יגאל בשן ואבי דור, מתכנית הטלוויזיה "לא לנשים בלבד" ומהמופעים ברחבי הארץ. לאחרונה, יוצא פררה בהופעות בהן הוא מבצע את השירים עליהם גדל, שירים מבית אבא, רומנסות ספרדיות, שירי ירושלים, זמר עברי ושירי ילדים. אהרון משתף את הקהל, מספר חוויות מנוף ילדותו והחצר הירושלמית ומתבל את השירים בסיפורים פיקטיביים. אהרון פררה הוא בנו של הזמר אברהם פררה ז"ל שזכור בשל קול הבס, החם והעמוק שלו, בשירת הלאדינו ב"רומנסו ספרדי", בהצגה "אל תקרא לי שחור" ומהופעותיו בפסטיבלי הזמר. בילדותו שמע אהרון את שירת הלאדינו, את הרומנסות הספרדיות וכמובן מוזיקה ישראלית.

המחזה "חשק"
El akto Pasion (Heshek)

הזמר אהרון פררה בהשקת אל פריזינטי ד'
El kantante Aharon Perera en la promocion de El Presente 4

שולי נתן

שולי נתן חתמה במחרוזת שירי לאדינו את יום העיון על מורשת הלאדינו במדיה, שנערך בחודש יולי בתל אביב. שולי נתן קנתה את תהילתה כאשר ביצעה ב-1967 את שירה של נעמי שמר, ירושלים של זהב. שיר שקיבל משמעות מחוזקות בעקבות מלחמת ששת הימים והפך למעין המנון שני ולא רשמי. לשולי נתן, בעלת הקול הצלול והגבוה, רפרטואר רחב, החל משירי משוררים ועד שירי מסורת יהודיים. בפתח הופעתה, הפתיעה שולי בספרה כי משפחתה מצד אמה, משפחת נתן, נמנית על צאצאי יהודי פורטוגל וכך גם לה יש קשר אישי למורשת תרבות הלאדינו.

פורסמו בתכנייה של ההצגה והוקראו מעל הבמה לפני תחילת ההצגה: "הנני מברך את היוזמים, התומכים, העורכים והשותפים לפרויקט. בעשור האחרון אני משתתף ותומך במספר פורומים ופרויקטים הקשורים בשימור מורשת תרבות הלאדינו. מורשת זו הנה המשך למורשת של משפחות הוריי שעלו ארצה בתחילת המאה העשרים. לצערי, חלקה הגדול של משפחת אמיינספה בשואה. יש בתוכי צורך עמוק לשמר את מורשת הלאדינו מבית הוריי ולהנחילה אל הדורות הבאים, על מנת שמורשת זו לא תשכח לעולם."

מופעי מוזיקה ושירה

אהרון פררה

הזמר אהרון פררה הופיע אצלנו במחרוזת שירי לאדינו בערב ההשקה לכבוד חוברת ד' של איל פריזינטי. בזכות התלהבותו הרבה של הקהל מהופעתו, הזמנו אותו גם למופע באורך מלא במסיבת הסיום של סלון גאון, שנערכה באוגוסט בקמפוס אוניברסיטת בן-גוריון. אהרון פררה מוכר לכולם מתכנית הרדיו היומית ברשת ג', אותה הוא עורך ומגיש. הילדים וההורים זוכרים אותו מתכנית הטלוויזיה

בתוספת דמויות סמליות כמו "מרמה", "שוחד", "גבורה" ו"חשק". למחזה זה הוסיפו המעבדים העכשוויים, יאיר וליזה, סיפור מסגרת אקטואלי המספר על שני סטודנטים, האחד לדרמה והאחת למחול, המתבקשים להכין פרויקט גמר ללימודיהם. הסטודנט, פיטר, מביים את המחזה של רמח"ל, והסטודנטית, חופית, משלבת בבימוי ריקודי פלמנקו המפרשים את המחזה. פיטר הוא ממוצא אשכנזי, חופית ממוצא ספרדי. לסצנות ביניהם נוספות סצנות המתארות את משפחותיהם ובתיהם. במשפחה הספרדית, מגישים ארוחה ספרדית והאם מתבלת את דבריה בפתגמים בלאדינו. ברקע ההצגה כולה נוכחים על הבמה חברי "אנסמבל עלמא" בניהולו של יאיר סיבוני, המנגנים ושרים שירי לאדינו. המוזיקה מפרשת ומלווה את היחסים בין הסטודנטים, פיטר וחופית. זו הייתה הפקה מקורית ומעניינת. פיטר גלצר, סטודנט להנדסה, הרשים בדמותו של שמשון. כמו גם ריקודי הפלמנקו של להקת פלמנקו ארט Flamenco Arte בניהולה של הרקדנית אדר מירון. כל השחקנים הם סטודנטים השייכים לקבוצת תאטרון הקרויה "בין השורות" ופועלת במסגרת הפעילות של הלל באוניברסיטת בן-גוריון ומרכזו סטרט'אפ בבאר שבע. אולם זוננפלד היה מלא והפעם בעיקר בקהל של סטודנטים.

מישאל בן-מלך, שתמך בהפקת ההצגה "חשק", נימק את תמיכתו בצורך שהוא חש לשמר את תרבות הלאדינו. דבריו

◆ **זיוה עטר** ◆
La lingua de caza
 (שפת הבית)

מרכז גאון תמך במופע של הזמרת והפייטנית **זיוה עטר** ולהקתה. זיוה נולדה בירושלים להורים ילידי מרוקו. בבית למדה שירת נשים מפי אמה ודודותיה, ופייטנות מפי דודה וחברים של אביה. זיוה היא אחת הזמרות היחידות בארץ שמגישה שירים בחכיתיה, ממורשת יהודי ספרד בצפון מרוקו. המופע **La lingua de caza** (שפת הבית) נקרא על שם השיר שכתבה וזכה במקום ראשון בפסטיבלאדינו. זיוה הופיעה בליווי מקהלת נשים אנדלוסית והרכב נגנים אנדלוסי. את הערב הנחתה המשוררת **שירה אוחיון**, בת ליוצאי טיטואן.

נשאו דברים **מואיז בן הראש**, סופר ומשורר יליד טיטואן, חתן פרס ראש הממשלה לספרות ופרופ' **יעקב בן-טולילה** ממרכז גאון באוניברסיטת בן-גוריון, חוקר הלשון העברית ולשון החכיתיה.

הזמרת והפייטנית זיוה עטר
 La kantadera i paytanit Ziva Atar

◆ **מקהלת "צ'לילי הלאדינו"** ◆

מקהלת **"צ'לילי הלאדינו"** הירושלמית היא מקהלת חובבים המתמחה בהשמעת שירים בלאדינו. המקהלה הוקמה ב-1991. המנצחת על המקהלה - **פלורה וינוקורוב** - היא זוכת פרס זהב ארצי לניצוח. מלווה את המקהלה - הפסנתרנית **אורה חפון**. המקהלה השתתפה בפסטיבלים

בינלאומיים כמו "שירת הימים" בנתניה והפסטיבלאדינו בירושלים. המקהלה אף שרה בכמה מחזות זמר, ביניהם "אהבה ספניולית" ו"לאדינו מדור לדור". היא הופיעה בפני אורחי המגבית היהודית מאיטליה ומצרפת, בכנסים של מקהלות ובעשרות מופעים כמו ערב הוקרה לזמר אברהם פרה ז"ל וערב זיכרון ליצחק לוי ז"ל. במסגרת פעילות מרכז גאון, הופיעה המקהלה בערב ההתכנסות השנתית של שוחרי המרכז בינואר 2011. עלות המופע נתרמה על ידי **מישאל בן-מלך** מירושלים, הנמנה אף הוא על זמרי המקהלה.

~ **סלון גאון** ~

שנת הפעילות של הסלון נפתחה בערב מיוחד - ההתכנסות השנתית השביעית של שוחרי מרכז גאון, והפעם בסימן ירושלים "לה סיב'דאד די אורו". בחודש פברואר אירחנו את **ניסים דיין**, מומחה לקולנוע, שהרצה על מורשת הלאדינו בקולנוע. דיין הקרין קטעים מסרטים כמו "הבית ברחוב שלוש", "אהבה גנובה" ו"סלמוניקו", סרטים בהם יכולנו לראות ולשמע את תרבות הלאדינו, אם בשפה ואם בסצנות המשקפות את ההווי של יוצאי ספרד. בחודש מארס חגגנו במסיבת פורים המסורתית שלנו: הזמנו את **מרגלית טובי**, מספרת סיפורים שופעת קסם שסיפרה סיפורים משעשעים מתובלים בלאדינו; חברי הסלון הגיעו מחופשים ושולחן הכיבוד היה עמוס מטעמים מתוקים.

בחודש מאי שיתפנו פעולה עם "הלל" באוניברסיטת בן-גוריון וערכנו פעילות מיוחדת ליום השואה, אליה הוזמנו סטודנטים וחברי סלון גאון. הזמנו את **יהודה אבן-חיים** שהפיק סרט תיעודי - "הטלאי הסלוניקאי" - המגולל את סיפורם של יהודי ספרד יוצאי הבלקנים, ניצולי השואה. לפני הקרנת הסרט, הסביר אבן

מספרת הסיפורים מרגלית טובי בסלון גאון
 La kontadera Margalit Toby en el Salon

חיים את תהליך הפקת הסרט ואף נתן רקע קצר על שואת יהודי סלוניקי. הייתה זו פגישה מרגשת ומרתקת. בחודש יוני הוזמנו חברי סלון גאון למחזה "חשק", המבוסס על הסיפור המקראי של שמשון ודלילה ועל המחזה "מעשה שמשון" של רמח"ל. סיפור המסגרת של המחזה קשור לתרבות הלאדינו, כמו גם הלהקה המוזיקלית שליוותה את ההצגה בשירת לאדינו. אולם זוננפלד היה גדוש ומשתתפי המחזה זכו למחיאיות כפיים סוערות. סיימנו את שנת הפעילות שלנו במסיבת אהבה בט"ו באב. הפעם ערכנו סעודה מלאה סביב שולחנות ערוכים בגן אודי שבקמפוס האוניברסיטה. הזמר **אהרון פרה** הנעים את זמננו בשירת רומנסות אהובות בלאדינו, אותן תיבל בקטעי קישור משעשעים. הופעתו הייתה מלאת אנרגיה וכריזמה. חברותינו **מלכה חליי ולבנה אלוש** שיתפו אותנו בסיפור המפגש שלהן עם בני זוגן: חיזור, התאהבות ונישואים. שתיהן נשואות באושר עד היום ונאחל להן להמשיך כך עד חתונת הזהב. חברינו **יוסי מוסטקי**, **מישאל בן-מלך** ו**מרגלית שלמן** שרו כל אחד בתורו שירים בלאדינו. כל אלו תרמו לאווירת השיתוף והיחד של חברי הסלון. בתום הערב קיבל כל חבר בסלון שי לחג - מחזיק מפתחות מעוצב עם הלוגו של מרכז גאון.

עדינה ומוני קונפורטי, רכזי חוג לאדינו באשקלון כותבים:

מתילדה היקרה, הילדים, הנכדים
והמשפחה כולה,

אהרן כבר לא אתנו, מוני ואני כואבים
ומלאי צער וגעגוע.

את מה שאהרן עשה למען הרשות הלאומית
לתרבות הלאדינו אף לא אחד ייקח ממנו
ואף אחד לא ישכח.

את מה שהוא עשה במשימה שהוא לקח
על עצמו להקים חוגי לאדינו ברחבי הארץ,
לא צריך להוכיח. הם קיימים ופועלים
לתפארת.

עשר שנים, היפות בחיינו שלנו, שלי ושלי
מוני, ניתנו לנו במתנה על ידי אהרן.

לא נשכח, איך בתום הקורס ללאדינו
בירושלים, לפני כעשר שנים, אהרן "מינה"
אותנו לרכז באשקלון את החוג ללאדינו,
הוא לא ביקש, הוא פשוט אמר, רק אתם
יכולים. לא ידענו ולא ניחשנו, איזו מתנה
קיבלנו ממנו.

בזכותו, בזכות המילים שלו, בזכות
החיזוקים שלו, בזכות ההבטחה, שנתחיל
ונצליח. ואהרן צדק.

אהרן נתן לנו להרגיש שיש בנו יותר
ממה שידענו, יותר ממה שחשבנו. מאותו
יום שהתחלנו בפעילות והמשכנו אותה
בכוחות עצמנו בהם גילינו את היכולות
שבנו להביא לקהילה את מטרת הרשות,
לשמר תרבות, שפה ומסורת.

הרגשנו שההצלחה והאושר מהנתינה
של מוני ושלי, באה אלינו, כי אהרן נקלע
בדרכנו.

ולך מתילדה, ולמשפחה כולה, עם הזיכרון
של תרומתו החשובה הזו, שיעברו עליכם
הימים הבאים, כזיכרון טוב לכל העשייה
שלו, ולא רק בתחום הרשות הלאומית
לתרבות הלאדינו, אלא בהרבה עיסוקים
אחרים שעשה, ניהול בית ספר, עשייה
בקרבת יהדות אתיופיה, פעילות בבני
עקיבא, שליחות מעבר לים ועוד.

נזכור אותך, אהרן, כי רק את טובת האדם
ביקשת.

יהי זכרו ברוך

למורים ופעילים בלאדינו. בזכות
קורס זה קמו עשרות חוגים חברתיים
בכל הארץ, העורכים שיעורים, ימי
עיון, קורסים, ימי נופש, הופעות
וכדומה.

אהרן כהן נפטר ביום ב' בשבט
תשע"א (7.1.2011) לאחר שחי
בחודשיו האחרונים בבית אבות
"ליאון רקנאטי".

יהיה זכרו ברוך!

דליה איציק על אהרן כהן - "מורה לחיים"

תלמידתו לשעבר, ח"כ דליה איציק,
פרסמה דברים לזכרו של אהרן כהן בעיתון
"מצב הרוח" (21.1.11) להלן כמה קטעים
מדבריה:

"הרבה מורים היו לי. אתה אהרון, לא היית
עוד מורה, אתה היית מורה לחיים. אני
זוכרת אותך בעיקר כמי שאהב לחנך [...]
אני יודעת בבירור שאהבת לעסוק בחינוך,
בכל מה שקשור בניהול הסביבתי התומך
של התלמיד בכיתה. בהחדרת ערכים,
אמונה ודרך חיים לתלמידותיך. חיכיתי
לשיעורים שלך [...] אנחנו, תלמידותיך,
ידענו שאתה איש טוב לב במובן הכי
נקי של המילה. לעולם לא אשכח איך
סידרת לי לאכול בפנימייה. אני זוכרת את
הארוחה הראשונה שאכלתי בפנימייה -
איזה פירה טעים זה היה. באותו יום קראת
לי אל משרדך וסיפרת לי שאימא שלי
שילמה עבור הארוחות. אתה ידעת שהיא
לא שילמה כי לא היה לה מאיפה לשלם,
אני כמוך ידעתי שאתה מתאר משהו
בדיוני, אבל אתה עשית הכול כדי לגרום
לי להרגיש נוח [...]. אתה בן הארץ הזאת,
אוהב אותה, מחנך, איש שיח ושיג, מקשר
אולטימטיבי בין קצוות ובין אנשים, תמיד
מחפש את המחבר והמלכד. כזה היית
אהרון. אתה מורה לחיים! תהא נשמתך
צורה בצרור החיים".

קשרי ציבור

פרידות

אהרן כהן ז"ל - דברים לזכרו

צוות מרכז גאון אבל וכואב את
פטירתו של אהרן כהן ז"ל, מנכ"ל
הרשות הלאומית לתרבות הלאדינו.
אהרן נולד בתל אביב בשנת 1934
לאם ספרדייה ילידת ירושלים ולאב
יוצא תימן. היה נשוי למתילדה לבית
סראנו, אב לשלושה וסב לשלושה
עשר. אהרן כהן הצטיין ברוחב דעת,
חזון, התמדה, דבקות במטרה וענווה
רבה. היה פעיל ביותר ותורם רבות
לתחום החינוך, לעולם הפוליטי
ולצורכי ציבור. בתחום החינוך הוא
ניהל בשנים 1964-1967 את בית
הספר התיכון "אפרתה". לאחר מכן
שימש כסגן מנהל בית הספר התיכון
אוולניה דה רוטשילד. מ-1973 ועד
1997 ניהל את מדרשיית עמליה
והפך אותה לתיכון מוביל בירושלים.
שם שילב גם לימודי לאדינו כחלק
מלימודי בחינת הבגרות. אהרן היה
פעיל מאוד במפלגת המפד"ל: כיהן
כראש המשמרת הצעירה העולמית
ואף היה מועמד לכנסת. הוא פעל
למען עליית יהודי אתיופיה ואף נשלח
לאתיופיה מטעם המדינה לצורך זה.
בכל מקום בו גר פעל לקידום רווחת
השכונה וסביבת המגורים, כך בכפר
בתיה ובקריית משה בירושלים.
בין לבין הוא כיהן כרב לעת מצוא
בקהילות שונות באיטליה.

מאז צאתו לגמלאות, מילא אהרן
כהן את התפקיד של מנכ"ל הרשות
הלאומית לתרבות הלאדינו. במסגרת
תפקיד זה הוא ארגן בירושלים
ומחוצה לה כינוסים, פגישות, ימי עיון
ואירועים רבים במטרה לשמר ולפתח
את תרבות הלאדינו. כגולת הכותרת
של תפקידו זה ניתן לציין את הקורס

ד"ר חוסה אלברטו רודריגז דה סילבה טאבים

בחודש ינואר אירחנו במרכז גאון את **ד"ר חוסה אלברטו רודריגז דה סילבה טאבים** מהמכון לחקר האזורים הטורפיים בפורטוגל. ד"ר טאבים מתמחה בתולדות יהודי פורטוגל ותרבותם, כולל בארצות הפזורה כמו מרוקו, הודו וארצות האימפריה העות'מאנית לשעבר. הוא מתמקד בחקר מיעוטים, המרות דת, זהויות וזיכרון תרבותי, ובנושאים אלה פרסם כמה ספרים ומאמרים רבים. סיירנו בקמפוס האוניברסיטה ובמרכז גאון. ביקרנו בצריף בן גוריון ובמכוני לחקר המדבר בשדה בוקר.

ויקטוריה אורטגה, חוליו מרטינז מסנזה ופרופ' מריה חוסה קאנו

בחודש מארס אירחנו במרכז גאון את **ויקטוריה אורטגה**, נספחת התרבות של שגרירות ספרד, שנכנסה לא מזמן לתפקיד זה, את **חוליו מרטינז מסנזה**, מנהל מכון סרוונטס, ואת **פרופ' מריה חוסה קאנו** מאוניברסיטת גרנדה. פתחנו את היום בפגישה עם רקטור האוניברסיטה, **פרופ' צבי הכהן**, דנו עמו בעיקר על הסכמי חילופין בין אוניברסיטת בן גוריון ואוניברסיטאות בספרד ועל אפשרויות לתכניות משותפות. לאחר מכן ערכנו סיור מודרך בקמפוס האוניברסיטה ויצאנו לשדה בוקר. שם ביקרנו במכון לאנגריה סולרית, המכון לחקר המים והמכון לחקר האצות. סיימנו את הסיור בביקור באחוזת הקבר של דוד ופולה בן גוריון. היה זה יום גדוש ומרתק והאורחים הביעו עניין רב בעבודת המחקר הנעשית באוניברסיטה ובתולדות מייסד המדינה, דוד בן גוריון.

מימין: פרופ' תמר אלכסנדר, ד"ר חוסה אלברטו רודריגז דה סילבה טאבים, גב' נרת מזרחי ומר פאולו אדוארדו דה אראו'א

De la esquierda: Paulo Eduardo de Araújo, S-ra. Kineret Mizrahi, Dr. José Alberto Rodrigues da Silva Tavim i Prof. Tamar Alexander

נסיכי אסטוריאס מבקרים בישראל

נשיא המדינה, **מר שמעון פרס**, אירח באפריל 2011 את נסיך אסטוריאס, **דון פליפה** ורעייתו הנסיכה **דונה לטיסיה**.

פרופ' תמר אלכסנדר ייצגה את מרכז גאון והוזמנה לארוחה שנערכה לכבודם במלון המלך דוד בירושלים. האירוע בא לציין 25 שנה לכינון היחסים הדיפלומטיים בין ספרד לישראל. מר פרס הזכיר את שירת משוררי ספרד היהודים שהם "נכס צאן ברזל של המורשת היהודית".

בהקשר לתרבות הלאדינו, אמר עוד מר פרס:

"כמחצית מאוכלוסייתה היהודית של ישראל נושאת בגאווה את התואר "ספרדים". חלקם אף משמרים את מורשת הפולקלור והתרבות של אבות אבותיהם בחצי האי האיברי. הם דוברי "לאדינו", שהיא השפה הספרדית של המאה החמש עשרה מתובלת בפניני עברית. הם שרים "רומנסות ספרדיות" יפהפיות, ובמטבח שלהם נשמר ניחוח טעמים של תבשילים שמקורם בארצכם. הקשר ההיסטורי בינינו, על כל אורותיו המזהירים וצלליו הקודרים הוא רווי וגדוש. קשר זה חייב אותנו לכרות מחדש ברית של פיוס, הזדהות והבנה".

לקראת סיום נאומו אמר פרס:

"יש לישראל תקוות גדולות לשדרוג

היחסים בינה לבין ספרד. קול המוסר, קול ההיסטוריה וקול העתיד קוראים לנו לשלב ידיים ולצקת ביחסינו תוספת של תוכן רענן - תרבותי, כלכלי ומדיני. עתיד היחסים בין המדינות מושגת גם על שיתוף הפעולה המדעי-כלכלי בין הסקטורים הפרטיים".

בנאום התשובה שלו אמר נסיך אסטוריאס: "ביקור בישראל הוא מסע בארצם של צאצאי היהודים שחלקו עמנו את אדמת האי האיברי משך מאות שנים, והותירו בו עקבות בל יימחו שאנו עדים להן אף כיום. הגעגועים לספרד יכולים היו להתמצות בצורה הטובה ביותר במילותיו של יהודה הלוי שכתב: "ומיום הנדוד בא בין שנינו / דמות לא אמצאה נמשל ליופיך". דוגמה זו ליופי לשוני המשמש, אפילו כיום, כגשר למסורת הספרותית שלנו, מהווה עבורנו מקור גאווה אותה אנו חולקים עם קהילת יוצאי ספרד, המשמרת אותו בישראל, באמצעות "הרשות הלאומית לתרבות הלאדינו".

הנסיך סיים את נאומו בהבעת "שאיפה לשלום עולמי".

לקראת סיום הארוחה, הופיעה הזמרת עם הקול הנהדר, **אחינועם ניני**, בשיר אחד בספרדית ובשיר אחד בעברית. כתוספת מיוחדת היא שרה לכבוד **מר יצחק נבון**, הנשיא החמישי של מדינת ישראל ויו"ר הרשות הלאומית לתרבות הלאדינו, שבימים אלו מלאו לו תשעים שנה.

מר נבון הודה ובירך בלאדינו, וסיים
בברכת המזון בלאדינו: "יא קומימוס, יא
ביב'מוס"...

ונסה פלומה - זמרת לאדינו מצפון מרוקו

בחודש אוגוסט אירחנו במרכז את הזמרת
המחוננת **ונסה פלומה**, שהגיעה עם בנה
הפעוט בן השנתיים, דוד. משפחתה של
ונסה היגרה מטיטואן לקולומביה ומשם
לארה"ב. ונסה חייה כיום בקזבלנקה וכותבת
את עבודת הדוקטור שלה על שירת נשים
מטיטואן וטנג'ר. בנוסף לכך היא מנהלת
להקה מוזיקאלית ומרבה להופיע במרוקו
ובמקומות נוספים בעולם. לדבריה, גם
הקהל המוסלמי מעוניין לשמוע רומנסות
בלאדינו. אנו מקווים שבביקורה הבא
בישראל נוכל גם לארגן לה מופע וליהנות
מקולה. ונסה שולטת בספרדית, אנגלית,
צרפתית, ערבית ועברית.

פרופ' ז'ראר נהון מהסורבון

בחודש אוגוסט אירחנו במרכז את **פרופ'
ז'ראר נהון** ורעייתו. פרופ' נהון לימד

מימין: פרופ' יעקב בן־טולילה, גב' ונסה פלומה ופרופ' תמר אלכסנדר

De la esquierda: Prof. Tamar Alexander, S-ra. Vanessa Paloma i Prof. Yaacov Bentolila

דירה בירושלים והם מגיעים אליה פעמיים
בכל שנה בקיץ ובחורף. פרופ' נהון הוא
זוכה פרס ירושלים למורשת עדות ישראל
בשנת 1995.
במשך השנים רכש פרופ' נהון מוניטין של
חוקר בינלאומי חשוב בתחומי. נמנה כאן
רק שניים מפרסומיו הרבים.

*Rashi et la culture juive en France du
Nord au moyen âge*, Paris-Louvain, E.
Peeters 1997 (en collaboration avec
Gilbert Dahan et Elie Nicolas).

Juifs et Judaïsme à Bordeaux,
Bordeaux, Mollat 2003.

בסורבון בביה"ס ללימודים גבוהים
במחלקה ללימודי דת, מדעי היהדות בימי
הביניים והעת החדשה, בין השנים 1977 -
2000. בין השאר הוא כיהן כראש מעבדה
במרכז הלאומי למחקר מדעי וערך בין
השנים 1965-1997 - 50 כרכים של כתב
העת *Revue des Etudes juives*. הוא עדיין
עורך את הסדרה המחקרית היוצאת מטעם
כתב עת זה בשם *Collection de la Revue
des Etudes Juives*.

תחומי התמחותו הם ההיסטוריה של יהודי
צרפת בימי הביניים והפזורה של יהודי
פורטוגל במאות ט"ז-י"ח. פרופ' נהון הוא
ידיד נאמן לישראל, הוא ורעייתו רכשו

מרכז גאון במדיה

א. איל קונטאקטו - כמו בכל שנה,
יצא לאור גיליון של ביטאון המרכז, **איל
קונטאקטו**. הביטאון מסכם את הפעילות
של מרכז גאון בחמשת הנתבים שקבע
לעצמו - מחקר, הוראה, תרבות ואמנות,
קהילה וקשרי ציבור. נשמח לקבל
מכם תגובות לפעילויות של מרכז גאון,
שיפורסמו במדור הדים בגיליון הבא.

ב. אתר מרשתת (אינטרנט) ופייסבוק -
באתר האינטרנט שלנו אפשר למצוא מידע
על חמשת נתיבי הפעילות של מרכז גאון

מימין: פרופ' יעקב בן־טולילה, גב' תמר בן־טולילה, גב' מריבון נהון ופרופ' ז'ראר נהון

De la esquierda: Prof. Gérard Nahon, S-ra. Maryvonne Nahon,
S-ra. Tamar Bentolila i Prof. Yaacov Bentolila

ברצוננו להודות לך ולכנרת המקסימה על הטיפול הנהדר שקיבלנו, גם בשמירה על שורה 4 בשבילנו ובסידורים בכניסה דרך האבטחה. עצה לרקטור: אם הוא רוצה למלא אולם כמו זוננפלד, שיבקש עזרה מכנרת, היא תמלא אפילו את בנק הפועלים... שוב תודה, מאוד מאוד מאוד נהנינו וכבר מחכים לשנה הבאה, אלף תודות

גלדים גרוטמן מבית בכפר גדרה ומכל הדיירים שהיה להם המזל לנסוע אליכם

לפרופ' תמר אלכסנדר, לד"ר אליעזר פאפו ולכנרת,

הרבה תודות על שניתנה לי הזכות הגדולה להיות שותף במספר אירועים ומפגשים שנערכו ע"י מרכז גאון בשנה האחרונה והתפרסו בשלוש ערים. אזכיר כמה מהם: מופע מקהלת "צלילי הלאדינו" מירושלים, מקהלה בה גם אני חבר. היה זה מאוד מרגש להופיע בערב ההתנסות של שוחרי המרכז שהתקיים בינואר 2011, בקמפוס אוניברסיטת בן-גוריון. בירושלים, השתתפתי בערב ההשקה לכבוד כרך ד' של "איל פריזינטי", כתב העת של המרכז. נהייתי מאוד מן ההרצאות ומהמופע של הזמר אהרון פרה. הגעתי לבאר-שבע לצפות בהצגה "חשק" שהעלה תיאטרון "בין השורות" של "הלל" באוניברסיטה. נסעתי לתל-אביב להשתתף ביום העיון על מורשת הלאדינו בעולם המדיה. היה זה יום מאורגן היטב ובעל תכנים מעניינים. טקס הענקת המלגות לסטודנטים היה מכוון ביותר. סיימתי את השנה בהשתתפות במסיבת הסיום של סלון הלאדינו שהתקיימה בט"ו באב ומטבע הדברים הוקדשה לחגיגת האהבה. אני מקווה שהקשר היפה ביני ובין מרכז גאון ימשיך ויתחדק, וימשיך להיות רב עניין כמו עד עכשיו.

מישאל ברמלך
ירושלים

פרסים לתלמידים מצטיינים

לכבוד גב' רחל גאון היקרה, ולמשפחת גאון

אני פונה אליך במכתב זה כאות תודה על נדיבותך ועל הערכתך. תודה על הפרס לזכרו של בני גאון, שניתן לי בערב מרגש וכן תודה על דברך הנוגעים ללב השמורים אצלי. עוד בתקופת תור הזהב בספרד

בהעשרת הידע שלי על התרבות המופלאה הזו. נהייתי מכל נושאי הקורס, ובמהלכו הרגשתי יותר ויותר ביטחון להתבטא בלאדינו ולקרוא טקסט. והתרגולים שתרגלנו מדי שיעור ובישיורי הבית, והעברת מרבית הקורס בשפת הלאדינו על ידך בהחלט היו חשובים לצבירת תחושת הביטחון, וכך להנאה מהשיעור. אני מרגישה צורך ליצור מודעות בכל הנוגע לשפה ולתרבות העשירה והמגוונת הזו, בכדי לשמור עליה ועל חיותה. לכן, אמליץ בחום על הקורס שלך לחברי!

שוב תודה רבה,
יהודית כהן

תרבות ואמנות

ההתנסות השנתית ה-7 של שוחרי מרכז גאון

לתמר ולצוות

תודה רבה מאשתי וממני על ערב יפהפה שאורגן על ידכם. נהנינו מאד. לכו לנוח קצת. בברכה,

שאל (פרופ' קרקובר,
לשעבר דיקן קמפוס אילת)

הי כנרת,

מגיעים לך כל השבחים על הערב המקסים שהיה פשוט נהדר.

לירון ג'אן (אחת מהתומכות המסורות של מרכז גאון)

שלום לך כנרת,

אני רואה צורך להודות לך על הערב אתמול. כמובן שהגברת רחל גאון הציעה לחוג לנסוע. שמחנו להיות נוכחים באירוע, היה מעניין ומרגש. נחמד לדעת על כל הנושאים הקשורים שהזכירו אתמול, ותודה לך על העזרה והאירוח. כולם נהנו. אני כותבת בשם כולם כמובן. כל טוב לך כנרת

ביי ולהתראות, **מלי**
(בזק, חוג ללאדינו רמת השרון)

לפרופסור תמר אלכסנדר שלום רב!
בשם הדיירים בבית בכפר גדרה, מאושרים שיכולנו להשתתף בכנס השנתי שלכם,

(מחקר, הוראה, תרבות ואמנות, קהילה וקשרי ציבור) וגם את הגיליונות המלאים של ביטאון המרכז **איל קונטאקטו**, תמונות וקטעי וידיאו. בדף של מרכז גאון בפייסבוק, אפשר למצוא פרסומים על אירועים עתידיים, אלבומי תמונות מאירועים שונים וכמובן חברים שוחרי לאדינו. אתר האינטרנט: <http://cmsprod.bgu.ac.il/humsos/centers/gaon>. חפשו את מרכז גאון בפייסבוק: מרכז גאון Sentro Gaon

ג. נציגי מרכז גאון מתראיינים - נציגי סוכנות הידיעות הספרדית EFE, דניאלה בריק ואנטוניו פיתה, ראינו את פרופ' תמר אלכסנדר עבור הטלוויזיה הספרדית, במסגרת יום העיון "מורשת הלאדינו בעולם המדיה". השאלות המרכזיות שעלו בראיון היו: מה עתיד הלאדינו? כמה אנשים עדיין מדברים לאדינו? מדוע פורח חקר הלאדינו? מה תפקידה של המדיה ובעיקר האינטרנט בקידום הלאדינו? מה יחס הממסד בישראל לתרבויות אתניות בכלל ולתרבות הלאדינו בפרט? להלן קישור לכתבה על יום העיון שפורסמה בספרדית בעיתון "**אורורה**": <http://www.aurora-israel.co.il/articulos/israel/Titular/38752>

ד"ר אליעזר פאפו התראיין לעיתון האוניברסיטה **אב"ג**. הוא נשאל על חקר הלאדינו בעולם ועל פועלו של מרכז גאון. להלן קישור לכתבה: <http://in.bgu.ac.il/en/BGUNow/BGUNow%202011.pdf>

הוראה

תלמידה כותבת לרחל סבע-וולף

ערב טוב רחל,

התבשרתי, לשמחתי הרבה, שהמלצת עבורי לקבל מלגת עידוד מטעם הרשות הלאומית לתרבות הלאדינו.

אני מאוד מוחמאת מהמעמד הזה, ורציתי להודות לך על המלצתך החמה.

אני מרגישה שהקורס הזה תרם לי מאוד

קשרי ציבור

לוח שנה

תמר, אליעזר, כנרת ויעקב היקרים
זה עתה קיבלתי את לוח השנה הנהדר שהוצאתם. אני רוצה להודות לכם על שחשבתם עליי, על ששלחתם לי ועל זה שיש לכם רעיונות כל-כך טובים. הוא יועיל לי מאד.

תארו לכם שהשנה תהיו נוכחים במשרדי כל יום. תארחו לי לחברה ממרחק. כמה טוב יהיה לחשוב עליכם ולדעת כי בבאר שבע (כל כך רחוק, וכל-כך קרוב) נמצאים לי ידידים.

המון תודות ובהזדמנות זו, שנה טובה.

פילאר רומאו

שלום פרופ' תמר אלכסנדר

קיבלתי לאחרונה את לוח השנה היפהפה שלכם. ברצוני להודות לך אישית על ששלחת לי. לדעתי, זה רעיון יפה ויצירתי. אני מאחלת לכם שנה טובה מאד ומזכירה לכם לשמוע את השידור בלאדינו ברדיו. שלום

לבנה דינרמן

עורכת לאדינו בקול ישראל
מרכזת קורס לאדינו באוניברסיטת
תל-אביב

אירוח

אליעזר ותמר היקרים

באיחור מה אני רוצה להודות לכם על הביקור באוניברסיטה. תסלחו לי אם הייתי קצת (אפילו יותר מדי) מרוכזת בביקור של יורשי העצר הספרדיים, אבל כפי שאתם יכולים לדמיין, אירוע כזה מתרחש לעיתים נדירות, והשגרירות הייתה שקועה כולה בהכנתו. יודעת אני שנתראה בקרוב. אני שולחת לכם חיבוק חזק. שוב תודה רבה על קבלת הפנים החמה שהענקתם לי.

ויקטוריה אורטגה

נספחת התרבות של שגרירות ספרד
בישראל

מימין: פרופ' תמר אלכסנדר, גב' שנהב ברטוב, גב' רחל גאון וגב' מיכל גאון אביחי

De la eskierda: S-ra. Michal Gaon Avichai, S-ra. Rachel Gaon, S-ra. Shenhav Bartov i Prof. Tamar Alexander

גב' לוי היקרה

מנכ"ל קרן יהל ע"ש יהודה ליאון רקנאטי
בחדש שעבר היה לי הכבוד והעונג לקבל מקרן יהל ע"ש ליאון רקנאטי את פרס גאון לזכר נסים גומל, בהתכנסות השנתית של שוחרי מרכז גאון. קיבלתי את הפרס על מחקרי על דמויות נשים ביצירות עבריות ונוצרות מימי הביניים שנכתבו ספרד. אני שמחה להודות על התמיכה הניתנת לחוקרים צעירים בתחום הזה. התרבות של היהודים הספרדים, כתביהם בחצי האי האיברי וזיקותיהם האינטלקטואליות והפוליטיות תופסות מקום חשוב בהותנו החברתית בעבר ובהווה.

המסקנות העולות מן המחקר על התרבות היהודית-ספרדית הינן בעלות תוקף גם היום ועשויות לתרום להבנתנו את החברה הסובבת אותנו. בכל זאת, החוקרים בתחום הזה נאלצים להתמודד עם מכשולים ישירים ועקיפים, ולכן אני רוצה להביע את הערכתי הרבה לדחיפה שאתם נותנים לבני הדור הצעיר, הפוסע את צעדיו הראשונים בנתיב הזה. פרס זה מעודד אותנו להמשיך הלאה.

אני מקווה לתרום לחשיפת התרבות העברית בחצי האי האיברי ומייחלת להמשך פעולתם הפוריה של מרכז גאון ושל קרן יהל ע"ש ליאון רקנאטי.

תודה רבה מקרב לב.

רחל פלד קוארטס

האוניברסיטה העברית בירושלים

נהגו נדיבים לתמוך במשוררים, תמיכה שאפשרה להם קיום נאות והמשך יצירה. המשוררים הודו לנדיבים בשירים מופלאים ואלה שמורים עד היום בין אוספי השירים של גדולי היוצרים ההם. מאז ועד היום נדמה שלא השתנה דבר.

תרומתך הנדיבה תעזור לי לקדם את מחקרי בדרך נאותה בתקווה כי אוכל יום אחד לתרום תרומה משמעותית למעט הידוע כיום. התקופה אותה אני חוקרת של משוררי האימפריה העות'מאנית במאה ה-16, בהדרכתה של פרופ' טובה בארי, מדהימה בנפלאותיה ובהיבטיה החברתיים ואני שמחה כי זכיתי לחקור וללמוד מאפייניה. הפרס שניתן לי מאפשר לי לעשות זאת כראוי ועל כך תודתי הגדולה נתונה לך.

ריגש אותי אף יותר לשמוע ולקרוא בדבריך כי אבות אבותייך אשר ישבו באימפריה העות'מאנית פעלו בהמשך לפעילותם של המשוררים המדוברים בעבודתי, והיו פייטנים ומוזיקאים. ייתכן מאוד כי אף שרו שירים בתקופתם, השייכים למשוררי המאה ה-16, וכך נשזרות השנים אלו באלו. אני מאוד מקווה שיתגלו עוד גילויים שאולי יוכלו לספר דברים על אבות אבותייך במאה אותה אני חוקרת.

אני רוצה להביע את הכבוד הרב שאני רוכשת למשפחתך ולפעולה האדיר של המשפחה כולה, הנוגע למעשה לכל תחומי התרבות הספרדית, מעשיר אותה ומשמר אותה. פועלכם זה הנו מושא הערצה.

שוב תודה מרובה וגדולה

שנהב ברטוב

